

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO.

Štev. 3.

V Ljubljani, dne 1. marca 1910.

Leto XXX.

Vojeslav Molè:

Iz globin.

And now I'm in the world alone,
Upon the wide, wide sea . . .

Byron, Childe Harold's Pilgrimage.

Vrnitev.

Moji materi.

Pod snegom mestece dolensko spi
in tiho, tiho plašč sneženi lega
na lese, polja, na ravni, vasi.

V rastoči mrak, v daljine polne snega
zre proti jugu skrben, povenel obraz
in proti jugu plaho misel bega.

Kot sneg je bel sijaj srebrnih las,
kot sneg o sinu sen se v dnu srca razvija,
kot sneg se zgrinja v svet večerni čas.

In tiho plove „Zdrava si Marija . . .“
kot sen o divnem blaženstvu miru,
z brenjem srca v tih pokoj zavija . . .

O mati, sin, tvoj sin je zopet tu,
zahrepenel po tebi je v jeseni
mladosti, vrača k tebi brez miru.

Kot mavrica, rojena v morski peni,
bilo življenje je in gluho zdaj
morjé ječi ob nemi skalni steni.

In v duši trudni le še malokdaj
zaklije davnih solnčnih sanj cvetlica,
le malokdaj še v njej vzbrni smehlajaj.

Tvoj nauk bil smejoča je pravljica,
iz rož in solnca si mi pletla dni —
O mati, a le v solzah je resnica!

Zdaj v srcu vere v bajke davne ni,
umrle zame so neba prelesti
in Bog, tvoj Bog nikjer več ne živi.

In kjer se srečata na žitja cesti
dve duši, k istim zvezdam hrepeneč,
utoneta v prevari in bolesti.

O mati, ni dežele tihih sreč!
In mesto lavorja le potne srage
so nam po boju venec krvaveč.

In žijemo in ginemo brez zmage;
do smrti spev labodji pevajoč,
s krvjo pojimo srčno tuje prage.

O mati, sin tvoj nosi v duši noč!
Le sen o tebi vrača davne sanje
in vrača srcu davno, mlado moč.

Nad mano južnih zvezd je lesketanje,
krog mene topel šepeta zefir
in skoz večer šumi fontan igranje.

A srca mojega beži nemir
na sever . . . Tam pri oknu se blestijo
srebrni lasi v tajnostni večer.

O daj, da jih solzé ti orosijo,
da vse skrivnosti mojih se besed
v naročju svetem tvojem razječijo.

Tako je tuj, tako je tuj ves svet!
Le ti to veš, najboljša mati ti,
ki čuva zame ti srca trepet —

kjer v snegu mestece dolensko spi.

Chopin, Marche funèbre.

Iline zvonijo na žalost nocoj.
Trume ječijo,
spevi zvenijo,
sejejo v dušo turoben pokoj.

Tiho, tiše stopa korak;
gasne življenje,
čezenj blesti hrepenenje
kot zvezda čez mrak.

Čuj to zvonjenje . . . Pomlad, o pomlad!
Da bi se solnce zbudilo,
cvetje rodilo
enkrat še, enkrat!

Da bi spet za vasjo
breze ozelenele,
v noč šumele
pod zvezdno nebo!

Da bi utešeno bilo srce,
ki je trpelo!
Ljubiti ni smelo,
žalost je v njem in gorje!

Da bi rodil se vsaj tožen nasmeh
v duše globini,
tihi spomini
o sreči in davnih dneh!

Sanjaš, srce? . . . Zvonijo na žalost nocoj . . .
Težko trume grejo,
spevi mrejo . . .
V grobu turoben je mrak in pokoj . . .

Nokturno.

Z noči so zdrknile zaslone
in plaho trepeta srce,
in tiho misel v dalji tone
in čez vrtove gluhe gre.

Ni rož, ni lavorja, nebesa
brez zvezd so in brez sanj noči,
le mračna, žalostna cipresa
nad grobom marmornim ihti.

Le misel moja, nema ptica,
gomili je edini gost,
a v grobu mrtva spi kraljica,
a v grobu mrtva spi mladost.

Le včasih spev iz dalj zaveje,
o rožah, rožah pevajoč —
in zaječe cipresi veje
in plaka grob in plaka noč.

Tiha pesem.

Pomlad se smeje skozi gaj,
skoz dušo gre spomin — smehlaj . . .
Kdaj to biló je, kdaj?

Ta cvet poljan, sijaj neba
in radost sanj in vrisk srca
in ti . . . O kam si šla?

Še veš? Na licu blažen smeh
in blesk in srečo, raj v očeh . . .
Še veš o onih dneh?

Pomlad, pomlad skoz gaje gre
in sni in boli se bude,
brste . . . Ah, kje si, kje?

Valovi večnosti se bližajo.

Valovi večnosti se bližajo,
bregovom poznih dni,
obzorja tajnostna se nižajo
in v večnost breg kipi.

In brez malikov svetcu hrepeni
molitev pred oltar;
in brez uganke modrecu strmi
oko v planetov žar.

Zori v vrtovih zlatih zadnji plod,
obira svet jesen;
in brez okov gre suženj svojo pot,
ne ve: je pravda? sen?

In brez viharjev jadra plovejo
v somračni, tihi soj,
skrivnostne sence nemo zovejo:
V pristanu je pokoj.

Srce, bregovi se ti nižajo,
pomiri se, srce:
Valovi večnosti se bližajo,
Moranin spev šume.

Ksaver Meško:

Klic z narodne meje.

I.

Mnog pevec naš o krajih tujih peva,
ne vidi pa domačih, rodnih tal,
in ne, kako sovražnikov naval
nam krči sveto last od dne do dneva.

Se v sanjah mučnih vam ne razodeva
nikoli matere boleost in žal?
In lic ni rdečil srdu vam val,
ko zrlí ste, kako umira reva?

Nobeden ni na rodno grudo pal
v boleosti in navdušenosti uri,
in ni močan, goreč prerok z nje vstal,

ko vsrkal je iz nje ljubav in srd
in moč, da boj započne zoper smrt,
ki nas kosi ob Soči, Dravi, Muri?

II.

Pogledal sem po zemlji naši sveti.
Oj čudo ti! — Spev moral bi zapeti,
kakor zapet še bil nikoli ni,
da vredno bi slavil vse te čari.

O domovina, deva v rajskem cveti,
najkrasnejša na širnem božjem sveti —
kako srce ljubezni mi gori!
A srd iz duše do neba kipi,

ko zrem, da trgajo nevestin venec
z deviškega ti čela, z belih senec,
kako ti ropajo ves rajski kras.

Kdo? — Tujci? — Res! A bolj še lastni sini,
ki smrt želijo naši domovini,
ko sejejo sovrašтво v srca mas . . .

III.

„Usmili se, pomagaj nam, Gospod!“
 Naj tujcu bo v korist vse naše delo?
 Ves zarod naš požre naj tujca žrelo?
 Naj žanje tujec naših žuljev plod?

Kamór oko ozre se, vsepovsod
 se krči bojnih vrst zvestó krdelo;
 ni daleč čas, ko tujec vzklikne smelo:
 „Slovenov rod nekdam je bival tod!“ . . .

„Pomagam naj, naj rešim vas pogina?
 Ko pa poceni vam je domovina,
 ko pa sami želite robovati!

Ko pa ne nehate se — bratje! — klati
 in v srdcu divjem tratite moči —
 Saj rodu takemu pomoči ni!“

IV.

Kot svetli blisk v noči oblake piše,
 bi vžgal v rojakov srčne globočine,
 da jim iz src več slov teh ne izbriše
 ne čas, ne čast, ne mamona oblast:

Združite se v obrambo domovine!
 Z dnem slednjim gine naša sveta last,
 ne ura v boju našem nam ne mine,
 da ne začrta v zgodbe list: Propast!

Doklej še, bratje? — Sosed pa preži,
 lokavo bojem našim se smeji:
 „Le netimo strasti jim in zavist!

Le brata proti bratu vztrajno ščujmo,
 sovraštva vzroke vedno nove snujmo,
 njih divji boj — največja nam korist!“

V.

Bil sad sovraštva kdaj je blagoslov?
 In boj med brati — srečo kdaj rodi,
 in rod naj, dom naj naš krepi?
 Ne, ne, poguben, smrten je otrov!

Odkar nam večnost zgodovino piše,
 le sami boji, sama bol, trpkost,
 in samo suženjstvo in le nizkost,
 ki narod škriplje v njih, ihti in vzdise.

Ponižan bil pa ni nikdar tako,
 nikdar še tlačilo ga ni igó,
 kot tlači ga v današnjih mračnih dneh.

Je čudo, če plamti nam srd v očeh,
 in če kriči vprašanje v srcih vseh:
 „Kdo kriv je žalostne usode, kdo?“

VI.

„Mogočni sosed!“ — Res! — A bolj še vi,
 ki v narodu budite le strasti,
 iz duš in src ljubezen rujete,
 in brata zoper brata ščujete!

Kjer brat se zoper brata le srdi
 in mu nesrečo le, pogin želi,
 je v domu takem srečna revna mati,
 se sme in more sinov radovati?

O domovina, kot nevesta si,
 ko gledajo telesne te oči;
 a če pogleda duša globlje v te,

le vdova si, s solzami orošena,
 v posmeh sovragom, od otrok žaljena —
 korak tvoj v smrt in v grob prezgodnji gre.

VII.

Ni več rešitve? — Je! — A večji rod
bo moral vstati in z ljubeznijo
preplaviti bo moral zemljo vso,
da zopet zbere razkropljene čete.

In ko jih združi, vse ljubezni vnete,
in ko iz src sovrašтво jim izžge
in s strastjo ljubavi presune vse —
tedaj naš slavni dan nam da Gospod.

Le src in misli sveti preporod
roditi more nov in velik rod,
ki kos bo tujcem, gladnim naše zemlje . . .

Radost in strah tesan srce objemlje:
Kdaj prideš veliki naš slavni čas?
Pomoči več, rešitve ni za nas? . . .

A. Debeljak:

Sanjač v zasneženi poljani.

Pred mano čez poljano neskončno
se lije srebrno-sviléna koprena.
Nad mano se vije črno-svinčena zavesa,
z oblakov — mračnjakov spletena,
in krije nebesa
in pije vso luč in toplino solnčno.

Čez polje blodim jaz, neznamen popotnik,
in bolj je bleđ mi obraz ko sneg na planjavi
in bolj izžet, kot da sem osivel pohotnik.
A v srcu je mrak, teman kot oblak,
ki ziblje nad mano v temi se sanjavi.

Onemogla je želja vzbrstela: raztópi snegove,
razkólji oblak in zapali mrakove!

Norec.

Spisal Milan Pugelj.

1.

judje se izpreminjajo, narava pa ostaja vedno ista. Zima sledi jeseni, pomlad se ponavlja za mraznimi dnevi, holmi ozelenijo, bele cerkvice zablešče po njih v iskrečem srebru mladega solnca, cvetice pricveto iz brhkkih tal in zagrnejo dolino in planino s pisanim prtom. Taka pomlad, kakor sije danes, kolikokrat je že sijala! Pred njim in ž njim in za njim se bo zopet povrnila in se nemara na videz spomnila njega, slobounnega, ki trpi ob napadih blaznih misli, ki mu oklepajo zdajpazdaj duha železni okovi noči brez razvida, in vrgla mogoče na njegov samotni in zapuščeni grob tam nekje sredi daljne gozdne zajede in goščave — dvoje ali troje drobnih rožic, pest zelenih travic in ped mehkega in rahlega mahu. Takrat bo vse pozabljeno. Negov oče se bo postaral, zakrknil v sebi bolečo vest, vbogajme bo dajal, cerkve bo obiskaval in božja pota, pred znamenji sredi javnih potov bo postajal, razkrival sivo glavo, sklepal pod klobukom dlani v molitev in molil za odrešenje in odpuščanje. Žena njegova, mlada in zala mačeha, bo še čvrsta in jaka, pela bo po hiši, mislila preko starca, sovražila ga in mu želela bolezen in smrt. Mogoče se ga domisli, županovega sina in edinca, oče Andraž, ki hlapčuje pri hiši že od svojega rojstva, morda mu odgovori stara dekla Marjeta, ki ji je zloben vol pohabil nogo in jo izkležnil.

„Bolezen“ — poreče, nagne velo glavo in zgane z ramami. „Nič drugega ne kakor bolezen in božja volja.“ —

Žive po svetu hudodelstva, ki ni zanja ne zakonov, ne kazni. Tiha, neznana širokemu svetu, se plazijo med posamezniki, iščejo si žrtev in se kobalijo na njih hrbe brez prič in sodnikov, zagrižejo se v meso in kri, sesajo kakor krvoločne zveri, dneve in mesece in leta in cele dobe sesajo in sesajo. In umrjejo s posamezniki brez sledu in spomina. —

... V daljni šumi zija brezdno in na deblu krivuljastega gabra, ki raste iz njegove stene, visi trhlo in izprano znamenje. Komaj

je še spoznati sliko. Dolg človek gleda z okroglimi in nenaravno velikimi očmi v črno žrelo, razprostira roke in že omahuje v globino. Spodaj stoji četvero vrst mešanih, obledelih in pijanih črk v naslednjem redu:

„Poklical me je božji glas,
odpeljal me v nebeško vas —
Usmiljeni kristjani,
zdaj stojte mi na strani!“

2.

Večer je in sotrpini že spijo. Stari Peter, ki je prejokal ves dan, se je zdaj pomiril, suhi Gregor, ki se je utrudil z enakomerno naglo hojo po isti deski, zdaj trdno spi in se ne gane, mladi Andrejček, ki je prepeval ves dan svete pesmi in božjo slavo, se včasih oglasi v sanjah, dvigne glavo, omahne nazaj po vzglavju in iztegne roke, ki se medlo zasvetlikajo v pešajoči luči podstropne svetiljke.

„Marija!“ — zakliče — „Marija, ti si prišla k meni, nebeška kraljica!“ —

On, županov sin, leži na postelji tik okna, z desno roko podpira glavo in gleda skozi šipe v noč, ki se širi zunaj. Zvezde gore, mesec sije in njegova luč je kakor čaroben in prozoren pajčolan, ki zavija vso bližino v mehko sanjavost. Prvo zelenje poganjajoče drevje molči in se ne gane, kakor bi se balo, da bi ne zdramilo ali ne zmotilo rastočega brstja, ne poškodovalo nežnega in nežnozelenega lista, ki pričinja odpirati dlan na koncu tenke in krivuljaste veje. Spodaj pod njim teče preko vrta iskra vodica, nemirna je, mudi se ji dalje, jezi se nad kamenom in korenino, ki ji ovirata pot, zagodrnja in zagolči in se poganja z nagajivim žuborenjem dalje. Ob črnih, ne enako debelih deblih stoje klopi in po njih sedijo dolge in tihe sence. Ko vse potihne, pride noč, posije luna, takrat pritavajo, sedejo in čakajo jutra.

On, županov sin, misli, da se širijo tam zadaj za sadovnjakom polja in njive, travnate stezice se vijejo preko njih in se stekajo v kolovozno pot, ki teče za njih hrbltom, se razpenja više in više in izginja v gozdu. Tam, kjer se izgubi, stoji črna kajža, sove sede na slemenu in se prerekajo med seboj in oglašajo z odurnimi klici, spopadajo se, zaganjajo druga v drugo in merijo s krivimi in ostrimi kljuni v okrogle in mačje oči. Zdaj so se oglasili koraki, jata močnih roparic je zakričala in odletela, fant je stopil izza ogla in potrkal

na neznatno okno. Namesto rdeče zavese se je pokazal v somraku ženski obraz, obsenčen s črnino bogatih las, velike črne oči so pogledale, kakor bi izrekle prijazne pozdrave.

„Glej!“ — je govoril dekliški glas — „Hlapec Andraž me je srečal v polju in povedal, da moraš od doma. Mati hrči od mraka do zore, zame pa mineva že tretja noč, kar čakam tebe in ne zatisnem očesa!“ —

„Nič ni, zato se potolaži!“ — odgovarja on. „Za leto dni grem na učenje, in ko se vrnem, prevzamem gospodarstvo. Kaj je to hudega?“ —

„Ali povej mi!“ — vprašuje in se čudi ženska. „Reci mi, kako bom preživela tisto leto. Če te ne vidim celo popoldne, pa bi šla pred mrakom v ogenj, samo zato, da bi te ugledala. Zdaj pa pojdeš in tedni in meseci bodo tekli vse tako v zavesti, da si ti daleč in da ne morem do tebe!“ —

„Pisal ti bom“ — obeta fant in prične gladiti njeno vroče in polno lice. „Da! dolgo pismo ti popišem, naslikati se dam, sliko vtaknem v pismo, da jo boš imela in gledala namesto mene!“ —

„Ne!“ — odmaja zaljubljena ženska in v njenih besedah se družu nezadovoljnost s strahom in grenkobo. „Ne!“ — Temne ustne se ji spačijo kakor na jok, oči se zožijo, kakor so velike, vendar hočejo vidno izginiti iz obličja. „Tam daleč me ne boš videl. Ne danes, ne jutri, ne pojutranjem. Misli o meni postanejo hladne, razumne, razsodne. Spoznaš, da sem jaz nezakonska hči neznanega tujca in beračice Matilde, sebe pričneš ceniti in mene prezirati: pozabil me boš, pustil iz spominov!“ —

Dobro so mu dele tožeče besede, obe roki je iztegnil proti ženski glavi, približal jo svojemu obrazu in poljubil tople in polne ustne.

„Čakaj!“ — se je domislila — „Čakaj!“ — Nenadoma je izgnila z lic jokavost, glas se je poostril, postal resen in poln verne gotovosti. „Delala bom na vse kriplje, in kadar dovolj zaslužim, takrat potrošim vse za to, da te obiščem. Kjerkoli boš, povsod pridem za tabo, da slišim tvoje besede in vidim tvoj obraz. Pa da bi bilo to na drugem koncu sveta, da! šla bi do tebe in se ne bi plašila poti!“ —

Ta hip se je prebudila mati, jeknila je v polsnu, zbrala svoje misli in se oglasila nekje znotraj v drugem koncu bajte na svojem beraškem ležišču.

„Kdo je, kdo je?“ — je vprašala beračica Matilda in sama ugenila. „Rude je, županov Rude, hčer mi je zmešal, zapeljal jo bo — vrag ga vzemi!“ —

„Nikoli!“ — je zakričal v živahni domišljiji, sam svojega glasu se je preplašil, omahnil vznak po ležišču, zatisnil oči in se potajil. Stari Peter je zašumel na postelji, globoko je vzdihnil in zajokal, mladi Andrejček je sedel in zapel s tihim in pridržanim deškim glasom pobožno pesem, zadaj za vrati je zarohnel in zarobantil strežaj in varuh, grdogledi Jakob, udaril s pestjo ob steno in zapretil z mrzlimi rjuhami. „Ko bo dan, pa vas povijem, vse skupaj vas povijem v ledene rjuhe! Psi ste, še po noči ne daste miru!“ —

Vsi, ki so čuli, so se prestrašili. Ležati cele ure zaviti v mrazne in mokre rjuhe, to je bilo tako nekaj groznega, neznosnega in nečloveškega. Kakor bi kdo srkal mozeg iz hrbtenice, rezal moč iz telesa, nastavil cevko na srce in srebal po njej zdravo kri. Mladi Andrejček se je stisnil bliskoma pod odejo, pokrnil se je preko glave in pritisnil obe dlani na obraz, kakor bi se hotel skriti, stari Peter je pridržal jok, pridušeno poihteval in pričel nenadoma šklepetati z zobmi, Ruda se je stresnil, kakor bi mu bil ulil curek ledenice po hrbtu, stisnil je pesti in čeljusti, da so počili sklepi, misli o strežajevi pretnji so se zmedle s spomini, troje obrazov je gledalo nankrat vanj, oče z izbuljenimi in sovražnimi očmi, strežaj s pretečim kazalcem ob desnem licu in grdo psovko na ustnih in beračica Matilda s kletvijo na koncu starega in ostrega jezika: „Vrag te vzemi!“

Naglo je šlo vse mimo kakor oblaki v viharju. Tišina je zavladovala po sobi, prekinjena le redkokdaj z globočjim vzdihom, podstropna svetiljka je vztrepetavala, kakor bi pihnil zdajpazdaj vanjo veter, nekje spodaj se je oglasila ura, odbila naglo in kakor utonila sredi noči. Rude je počasi in brez šuma podprl glavo, pogledal skozi okno na mesečni vrt in zašepetal tako tiho in previdno, da ni razumel niti sebe samega. „Ti tam zunaj!“ — je mislil povedati — „ti tam daleč za vratom in za polji in za njivami, česa si se prestrašila?“ —

Stoji tam, vidi jo, pa ne odgovarja, kakor bi postala nema.

„Oče se ni jezil“ — pripoveduje, in če bi ona malo pazila, bi lahko sama čutila vse veliko veselje, ki diha in se ziblje in veje iz njegovih besed. „Torej se ni jezil! Lisjaški sinko se je šalil z menoj — nimaš slabega okusa! Greš, hodiš, iztičeš, pa izvohaš rejenega zajca sredi praznega in beraškega želnika! Dobrovoljil je, pa me trepal po rami: da bi te sove opele!“ —

Ona stoji v mraku za okajeno bajto, poveša oči in molči kakor ukleta.

„Daj, govori, Bog te dal!“ — sili iz nje besede z dobro srečo obloženi Rude.

„He“ — se oglasi in vpraša: „Kaj naj govorim?“ —

Zdaj je izpregovorila, to je bil njen glas, ali njemu se zdi, kakor bi bil tuj, kakor bi bil priplaval od kdovekod, pljusnil v njegov obraz kakor val vetra in bežal dalje. Brez toplote je, ni domač, tako se čuje, kakor bi kdo prilil strupa vanj in ga ž njim zmešal.

„Kaj praviš?“ — se domisli in jo vpraša, kakor bi je ne bil slišal, kakor bi ne bil razumel njenih besed.

„Sama vem!“ — pravi ona in tudi to pot zvene njene besede prazno kakor ponarejeni goljufivi denarji. „Govorila sem ž njim.“ —

„Kje?“ — se zavzema on. „Govori, za Boga nebeškega!“ —

„Pri meni je bil!“ — pove ona — „pri nas je bil, tu zgoraj v kajži!“ —

„Vidiš ga, poglej ga!“ — se razvnema Rude in potaplja v dobro voljo. „Vrag ga razumi! Kdo bi si bil mislil! Zlata duša!“ —

A ženska je drugih misli in se nenadoma nasmehne. „Vdovec je“ — pravi — „še krepek in bala sem se ga. In zdaj se ga še vedno bojim!“ — In pozneje se vnovič nasmeje in se obrne proč od njega tja nekam gori proti gozdu. „Ta tvoj oče, ta tvoj oče!“ — In hihita kakor nedorasla in v gozdu izgubljenja koza.

„To se pravi!“ — se hoče on domisliti — „To se pravi!“ — In ko premišlja, se mu dozdeva, kakor bi lezla zadaj pod kožo na tilniku tatinska roka, pa bi se zagrebala v meso, se rila pod lobanjo in ob njeni notranji steni na kvišku vse tako vedno tesno med možgani in kostjo, se iztegnila do čela in se pričela hipoma krčiti, vedno tesneje, vedno mučneje, vedno krčeviteje.

„Kaj, kaj?“ — vpraša naglas, obrvi se dvignejo visoko do srede čela, oči izstopijo, roke se oklenejo boleče glave, iz prsi se iztrga preteča psovka, za njo druga, tretja in cela vrsta.

Vse je v sobi pokoncu, stari Peter joče na ves glas, suhi Gregor leta nag in na vso moč po eni in isti deski navzgor in navzdol, strežaj kolne, meri in preti z ledenimi rjuhami, samo mladi Andrejček je miren. V postelji sedi, pobeša glavo pobožno v stran, sklepa bele in nežne roke kakor v molitev in poje s čistim in rahlim deškim glasom:

„Ko v jasnem pasu primiglja
zvezdičica, daničica — —“

3.

Dopoldne je prihajal po večkrat v sobo visok in slok človek s svetlo plešo na glavi in z dolgo in s sivimi nitmi prepletено brado na prsih. Razgovarjal se je zdaj s tem in zdaj z onim, prijazno se je smehljaj, pravil dovtype ali gledal, kakor bi hotel predreti skozi oči v črepinjo. Vsi so se mu umikali, balí so se ga, bili proti njemu tuji in nezaupni.

„Reveži ste“ — jim je govoril — „in smilite se mi! Ali čakajte! Jaz vam pomagam, ozdravim vas!“ —

In ko so to čuli, jih je izpreletelo po životu, zdrznili so se, zatisnili za hip oči, kakor bi videli plašno prikazen, in si šepetali: „Mučili nas bodo, mučili nas bodo!“ — In pozneje so se zvijali in kričali v rokah strežajev: „Kdo vam ukazuje, kdo ste vi, s kakšno pravico, s kakšno pravico?“

Odgovori so bili vedno isti: „Zdravimo vas, vi pa se pretepetate z nami. Psi ste!“ —

Od bolečine spačeni, upadli in zgrbljeni obrazi, vsled blaznosti omeglele, krvave in blodne oči, cela vrsta brezkrvnih in sivih ustnic se je krčila in napenjala, skozi šklepetajoče zobe so se trgale psovke in stavki, kakor bi jih narekaval. —

„Dajte nam ga, dajte nam ga! Poplačamo ga, prisilimo ga, da okusi naš delež. On je največji norec med nami! Pripeljite nam volka!“ —

In zopet isti odgovor: „Dobro vam hočemo, vi pa psujete! Samaritanci smo in vi zveri!“ —

4.

Vratar, star človek v čudno modri obleki, je odprl sobne duri in zaklical: „Brinar!“ —

Rude se je stresnil na postelji, dvignil povešeno glavo, stopil k njemu in odšel ž njim po stopnicah iz nadstropja v sprejemnico. Tak poziv je pomenjal obisk. V pritlični sobi, kjer so stali s črnim usnjem prevlečeni in z vrstami belih gumbov obiti stoli, enako dolge in motno se svetlikajoče klopi, prostrana okrogla in s temnosivim, skoro mrtvaškim prtom pogrnjena miza, je čakal davni prijatelj, sosedov Franc, zdaj na telesu in po duhu velik in visok gospod v tistem mestu. Ob sobotah je prihajal, vsako drugo, vsako tretjo soboto, ostajal po pičlo uro in odhajal z vedno enako željo: „Pozdravi se, pozdravi se!“ —

„Kako je?“ — je vprašal in segel v Rudetovo roko.

„Nič ni!“ — je odgovoril Rude, držal obraz kakor v hudi boleznini ali nestrpnosti, se ozrl po vratih, ki jih je zaprl za seboj vratar, sedel na usnjeni stol nasproti prijatelju in pričel pripovedovati zaupno, a skoro plaho.

„Ni še dobro!“ — je rekel. „Včasi, kadar mi stoji jasno vse pred očmi, pa se mi zdi, da je slabeje. Pozabil sem mnogo, toliko sem pozabil!“ —

„To je dobro!“ — je menil prijatelj. „Tebi se je treba pomiriti, pomiriti. In to se zgodi tedaj, kadar vse pozabiš!“ —

„Ne misliš prav!“ — je zmajal z glavo Rude. „Ali razložim ti, čakaj! Na domu smo imeli na dvorišču priklenjenega psa. Jaz ga vidim večkrat pred seboj v spominih: živorjave barve je, skoro rdeče, škrlatne, velik je in kocast, ime mu je Sultan!“ —

„Ne“ — je pravil prijatelj prijazno. „Ne! Sirast je, črno in belo lisast in ime mu je Šek!“ —

„No, vidiš?“ — je z grenkim nasmehom pol vprašal in pol pritrđil Rude. In govoril je dalje: „Za našo hišo se širi sadovnjak, same jablane, ki zdaj kmalu zacveto. Pozneje, kadar mine čas cvetja in pride veter, je vse belo po vrtu, kakor bi šel sneg!“ —

„Ne!“ — je odmajal vljudno prijatelj. „Kje je sadovnjak? Ni ga! Za našo hišo leži dvorišče, hlev in za hlevom je takoj polje. Detelja, če je še tako, kot je bilo včasi, detelja!“ —

In zopet isto polvprašanje in polpritrjevanje: „Poglej, poglej! Ali si videl?!“ — Za hip se je zamislil in pričel vnovič: „Pod oknom mojega bivališča se širi vrt, za njim visok zid in za zidom, za drevjem leže polja in preko njih teko vsekrižem mehke travnate stezice. Tam, kjer se svet dviguje, se plete kolovozna pot, vzpenja se, plazi se po boku proti gozdu. In kjer se izgubi v senci bukev, stoji lesena kajža: Bajta beračice Matilde!“ —

„Pozabil si, mnogo si pozabil!“ — se smehlja prijatelj in lahko je opaziti, da je vse v svojem smehu neprijetno začuden. „To je daleč od tukaj, jako daleč in čisto v drugi smeri — tvoj dom. Po cesarski cesti proti vzhodu, pozneje po deželni cesti proti jugovzhodu — to je jako daleč!“ —

„To je tisto!“ — povzema besede Rude in po njegovem obrazu leže bolestne, a prijazne poteze. „To je: pozabil sem. Ali me zdaj razumeš?“

„Nič hudega!“ — misli prijatelj in zamahne z roko. „V hudih boleznih ljudje mnogo pozabijo. Pozneje jim povedo znanci, zapomnijo si zopet in vse je, kakor je bilo!“ —

Rude se je zagledal v sliko mlade, globoko dekoltirane in lepe dame, ki visi nekako sredi stene nasproti durim. Molčal je dolgo, nazadnje je pokazal z roko na steno in izpregovoril.

„Ko bi tega ne bilo!“ — je skoro željno vzdihnil.

„Česa?“ — je vprašal prijatelj in se obrnil proti steni.

„Za zdajle!“ — je rekel Rude — „za zdajle te slike!“ —

„To je nekdanja nadvojvodinja Štefanija, žena pokojnega prestolonaslednika!“ — je odgovoril mirno prišlec. „Kaj te ta briga?“ —

„Spominja me, moti me!“ — je povedal Rude.

„Ali je komu podobna?“ — je zanimal prijatelj.

„Lepa je!“ — je dejal Rude in čez hip dostavil. „Ženska je! Vidiš, to je vsesкупaj!“ —

„Kaj zdaj misliš?“ — je vprašal prišlec. „Ne znam si tolmačiti tega, kar pripoveduješ!“ —

„Moje misli so bolne: zdaj si sam izgovoril! Ne razumeš me, ker si zdrav in jaz bolan!“ —

Njegov glas je postal hipoma ubit in žalosten, poteze po obrazu globočje in bolestnejše.

„Kak si!“ — ga je dobrohotno tolažil prijatelj. „To se pripeti povsod. Poslušalec ne razume pripovedovalca! To ni nič nenaravnega! Besed je dovolj, pravih se je treba poslužiti in nesporazum mine! Torej razloži!“ —

Rude je povešal obraz, razmišljal, gladil si z roko čelo in zopet pričel govoriti. „Ali se spominjaš?“ — je vprašal. „Čakaj, povem ti! Moj oče, župan v Dobju, stopi k meni, k svojemu sinu, potrepnje me po rami in se smeje: „Lisjaček našel, lisjak ugrabil!“ To pomeni: tista ženska, ki si jo ti izbral, je moja! To se pravi toliko kakor groza božja, ogenj peklenški!“ —

Utihne, preneha, oddahne si in počasi in nekako previdno nadaljuje: „Greš po cesti, veš, da sije solnce nad tabo, pa ga ne vidiš! Kaj je to? — Oslepel si, prijatelj! Imaš rad dekleta, pa ti ga izvije izpod prstov lastni oče! Kaj je to? — Zblaznel si!“ — In Rude se zasmeje z rezkim in osornim glasom in doda: „To je umljivo, ali ni?“ —

Prijatelj kima z glavo, prijazno se smehlja in pritruje: „Da, da, da!“ —

„No, po takih dogodkih“ — nadaljuje Rude in se zravna na stolu — „postanejo človeku take stvari odveč!“ — in pokaže na steno. „Pogledaš in spomini priskočijo kakor tolovaji izza plot. Tak koščenobel in poln vrat — poznamo ga! — take sočne ženske grudi — poznamo jih, mi vse poznamo, ali si lahko domišljaš, da sploh vse poznamo? No, tako! Zdaj je dobro!“ —

Prijatelj zopet kima, smehlja se in pritrjuje: „Naravno, naravno!“ — a Rude govori zdaj z večjim ognjem in v lica mu sili kri.

„Ropar nas je napadel“ — nadaljuje — „in nam pobral bogastvo. Dobro tako! Ali čemu bi prihajal ta ropar še med spomini, še ob polnočni uri, odpiral siloma oči in budil in razburjal? Gre naj za vekomaj z ugrabljenim bogastvom s spomini vred! Zbogom!“ —

Rude zopet molči, premišlja in se oglasi sredi misli.

„... In to je lastni oče. Pride k moji postelji po noči, tiho pristopi, potreplje me po rami, smeje se in pravi: „Lisjaček našel, lisjak ugrabil. Imenitno se imam, hvala ti!“ —

„To so sanje!“ — poseže v besedo prijatelj. „Daj si dopovedati, to so sanje!“ —

„No, dobro!“ pravi Rude nemirneje. „Jaz sem rekel dogodki, pozneje spomini, ti veliš sanje, prav, recimo sanje! Ali rekel sem: čemu spomini? In zdaj te vprašam v enakem prepričanju: čemu sanje? Prišel je tat, ukradel je resnico, pokaj bi puščal sanje? Vzame jih naj z resnico vred!“ —

„Vidiš“ — ga miri obiskovalec — „poglej, Rude! Sanje ima vsak človek, včasih prijetne, včasih neprijetne!“ —

„Jaz vse razumem!“ — je skoro vzkliknil Rude in vstal s stola. „Poznam sanje, kakršne ti misliš. Recimo: nad goro plava zlat oblak z veliko srebrno glavo, angel ga jaše in drži za rožnate vajeti. Hi! — bežita dalje nad gorskimi robovi. Tako nekako! Ali ti ne poznaš takih, kakršne so moje! O polnoči pride, kakor sem povedal, moj oče. In se smeje — —“

Rude se je prijel nenadoma za glavo, čudno spačil obraz in oči so se mu raztegnile in povečale.

„Ali, ali“ — je govoril dalje in se še vedno držal za glavo — „pridem na vrt in slišim od onkraj zidu ženski glas, ženski smeh, ki je kakor sovražnikov strel. Sikne, reže zrak, zaje se v meso in in kri in peče, kakor bi natrgal kožo, jo dvignil, vtaknil v jamico tleč ogel in ga pokril nazaj z natrgano kožo. Ali zdaj razumeš?“ —

„Čemu se vznemirjaš?“ — ga vprašuje prijatelj in ne more popolnoma zakriti tiste plašnosti, ki se meša v njegov glas. „Pomiri se, pomiri se!“ —

Zdaj se je Rude zravnal pred njim, v steno strmi, še nečesa se spomni in pripoveduje.

„Da bi se dvignila moška vojska“ — pravi — „široka od obzorja do obzorja, pa bi pomorila vse ženske. Raztrgala bi njih prsi in njih obraze z žebli svojih čevljev! Ali da bi bil na svetu kraj, kamor bi ne segla ženska stopinja, kamor bi se ne izgubil ženski glas! Frane, pomisli: tam bi jaz ozdravel!“ —

„Tudi tako ti odleže!“ — govori prijatelj. „Zdaj — danes — kakor vidim, si že mnogo boljši od zadnjič!“ —

Rude se zasmije in pravi: „Ne! Tebe poznam in vse vas, vse ljudi. Kadar leži bolnik na smrtni postelji, lovi s poslednjimi močmi sapo, ko se zadnjič zaveda, pa mu lažete v obraz: „Vidi se, odleglo je, mirnejši ste. Čez štirinajst dni, ako Bog da, pa boste hodili po solncu!“ — In zasmije se vnovič: „Hahaha!“ — A nato se mu obraz pomrači in pove še nekaj.

„Ali takole!“ — prične in kaže z roko. „Da bi imelo to, kar jaz tukaj storim v zraku, posledice in istinit uspeh tam, kjer bi želel. Iztegnem tako roko od sebe, razprem dlan, zagrabil, potegnem k sebi, sunem tako k tlom, pohodim tisto, kar sem zagrabil, izdril in vrgel ob tla, s čevljem in uničim. In vzamem drugo stvar. Grem tako k steni, odprasnem peno, vzamem izpod nje nekaj, nesem tisto, kar sem vzel, tako na mizo položim in prekrižam!“ —

Utihnil je, zgibal ustnice, kakor bi molil, stisnil palec in kazalec in napravil tri križe na istem mestu.

„Prekrižam“ — se je oglasil vnovič — „vzamem zopet, iztegnem roko in denem tako tja, kjer sem vzel prej ono, kar sem pohodil! In vse je dobro: jaz sem zdrav!“ —

„Razumel sem dejanje“ — je povzel prijatelj z negotovim in rahlo vznemirjenim glasom — „ali oprost! Njegov zmisel mi je ostal neznan! Razjasni to, prosim, razjasni to!“

In Rude takoj in dobrohotno postreže.

„To je tako!“ — razklada. „Moč te moje roke tukaj, ki je sunila v zrak in zgrabila, bi delovala na daljavo in segla tam med grudmi v srce moje mačehe. Tam bi vzela iz njega tisto, kar jo veže na starca, in z močjo moje noge pohodila. In tisto, kar sem vzel izpod apnene pene in sem blagoslovil, naj bi dela v njene prsi. Sveto čuvstvo je to, ki naj bi gorelo zame.“ —

Prijatelj je kimal, smehljaj se je, ali njegov nasmeh je bil tak, kakor bi bil tudi sam zmeden. Rude pa je premišljal in se še nečesa domislil.

„Takole“ — je govoril — „bi se tudi prišlo do izhoda. Ali v tem slučaju bi mi vsi — jaz, moj oče in mačeha Katarina — umrli nagle in krvave smrti. Stvar pa je taka. Takrat, ko se je moj oče ženil, sem hodil po polju in se zakadil v snop iskrečih solčnih žarkov. Enega od njih sem pograbil z vso silo, upognil sem ga in za komolec dolžine odlomil. Skrival sem se z njim po gozdu, in ko je prišla noč, sem slekel vso svojo obleko in ga zavil vanjo, da bi ga tako skrili ljudem in ga prinesel varno pod domačo streho. Vtaknjenega v škorenj, zavitega v celo kopo sukna, sem ga nesel nag sredi noči proti domu, pa je še žarel pred mano skozi culo kakor baklja. V podstrešju sem ga skrili v zapuščeno miznico, obložil z zaboji in opeko, ki je ležala naokoli. Mene so odpeljali, ali niso vedeli, da peljejo skrivnost z menoj. Zanj, za solčni žarek, ne ve nihče!“ —

„Kaj hočeš?“ — je vprašal, se pred naslednjo besedo skoro prestrašil, a jo po odmoru vendar izgovoril: „Z žarkom?“ —

„S polnočnim žarkom?“ — se je ponosno razveselil Rude in živahno razlagal in kazal. „Vzamem ga v desnico, zavihtim ga in vsi, ki ga vidijo razen mene, ostrme od silne njegove svetlobe. Stopim k očetu, nastavim ga na prsi — in mrtev se zgrudi; stopim k mačehi Katarini, položim ga med grudi — zvrne se vznak in vzdahne poslednjič; dam mu prostora v svojem srcu, in moje bolečine so končane: padem in sem mrtev!“ —

Prijatelj se je poslavljal. Rude mu je stiskal roko z gorečim ponosom, odhajal kvišku po stopnicah, kakor bi se vračal v svoj mogočni dom z vso zavestjo svojega visokega razuma.

(Konec prihodnjič.)

Pastúškin:

Kdaj?

Šla je deva čez livado,
svetla nada šla za njo,
ko da rožmarinje mlado
shrepenelo je v nebo.

Kdaj priroma do oboka —
strma pot in dolga pot . . .
Kdaj se ozre srnooka —
nadi tone že perot . . .

Gabriele d'Annunzio in njegov novi roman.

Vojeslav Molè (Rim).

M. d'Annunzio n'est pas un romancier. C'est un poète, et ses livres sont des poèmes. Ce sont des oraisons sublimes célébrant la gloire de l'amour païen, de l'amour natif, où la volupté et la mort chantent alternativement des hymnes enflammées,
Jeanne de Flandreysy; La Revue Latine 1904. pag. 572.

talija ima zopet literaren dogodek: Gabriele d'Annunzio je napisal nov roman, ki ga je obetal že celi dve leti in ga je pričakovalo občinstvo z napeto radovednostjo. Zdaj, ko je izšel, so prenapolnjene ž njim izložbe vseh rimskih knjigaren in ves Rim govori o tem novem delu, kakor se govori na pr. v Parizu o procesu Steinhilove ali pa — da bo primer stvarnejši — kakor se govori tam ravno v teh dneh o Rostandovem „Chanteclerju“.

Menda se nikjer drugje občinstvo ne zanima tako zelo za nobenega svojega pisatelja, kakor se zanimajo Italijani za Gabriela d'Annunzia. A noben drugi pisatelj tudi ne da toliko govoriti o sebi, noben drugi ne govori in ne piše o sebi s takšno emfazo, nihče ne proslavlja tako samega sebe in nihče ne dela za svoje spise takšne — reklame. Živi javno kakor malokdo drugi, javnost pozna vse njegove najtajnejše grehe in intimnosti in škandale, pozna njegove ljubezenske doživljaje in lahkomiselnosti. In vsa inteligentna Italija je razdeljena na dva tabora: prvi proslavlja vsako besedo, ki poteče D'Annunziju izpod peresa, in drugi pobija zopet vse; a oba tabora se zanimata za vsako njegovo novo delo in vsako izzove celo vojsko med njegovimi oboževalci in nasprotniki.

Pred petnajstim leti je pozdravil Francoz De Vogüé v pariški „Revue des deux mondes“ D'Annunzia kot stvaritelja „latinske renesanse“, kot umetnika, ki preporodi vso umetnost, kot nekakega latinskega Wagnerja. In D'Annunzиеva slava je rasla dan na dan, vsa Evropa ga je proslavljala, povsod so ga začeli posnemati in še celo na Slovenskem je našel oboževalce. Almanah „Na novih potih“ je priobčil emfatičen, po nemških esejih posnet spis o tem velikem artistu.

Vsa njegova dela preveva nekaj takšnega, da si D' Annunzia ne moremo misliti drugačnega kakor mladega. In vendar je praznoval lani že tridesetletnico svojega literarnega delovanja kljub temu, da še ni dosegel petdesetega leta.

Začel je zgodaj pisati verze in sedemnajstleten mladenič izdal prvo zbirko svojih pesmi. Bili so to mladi verzi, napisani pod vplivom Carduccija in Stecchettija; a vendar je bil že tedaj D' Annunzio tako samonikel, da je pretvoril te vplive po svoje ter pokazal že v svoji prvi zbirki bistvo in jedro svoje poezije. V obliki Carduccijevih antičnih od je izrazil toliko drznih želja in sanj o življenju, da se je vsakdo čudil pogumu, s katerim je ta mladi poet izražal svojo mesenost.

Kmalu se je pridružil vpliv francoskih naturalistov, in D' Annunzio je začel s tajinstveno naslado iskati svojim novelam snovi v onih nižinah življenja, kjer ne cveto lilije, ampak je sama bolest in sovraštvo in zlo. Krvave so te njegove prve povesti in bolešno je razkošje, s katerim se potaplja avtor v morju zla in grdega, opisanega z nedosežno lepim jezikom. In obenem je pisal pesmi, tako strastne, tako solnčne, tako drzne, kakršnih je bilo pred njim le malo v italijanskem slovstvu.

A vsaka čaša razkošja krije na svojem dnu kapljo grenkobe. In tudi D' Annunzio je prišel v stadij, ko se je čutil trudnega in izmučenega in se mu je zahotelo novih poti in ciljev. Prve njegove novele in romani so bili napisani, kakor bi jih bil napisal kak italijanski verist ali pa francoski naturalist, in njegovi verzi so včasih zazveneli kakor Baudelairejeve pesmi; a sedaj je čital Dostojevskega in Tolstega in je tudi sam uzrl svoje bedne in trpeče brate, samo da ni pojmoval njih trpljenja, kakor sta ga umela ona dva velika Samaritanca; D' Annunzio pozna le telo in zanika dušo in zato je vse trpljenje, ki ga je slikal, le telesno.

Utrudilo ga je bilo življenje in trudna, jesenskotrudna je bila poezija, ki se je rodila v onih dneh v njegovi duši. Pesmi iz zbirke „Poema Paradisiaco“ so kakor slike angleških prerafaelitov. Nobene strasti ni v njih, vse je le kakor sen. Skozi stare, jesenske parke stopamo ob poetovi strani in zremo na neme ribnike, ob katerih stoje molčeče statue; in blede žene srečavamo in trudna sladkost je v njih besedah.

„Korakov svojih več ne slišim. Kot senca sem; bolest je moja kakor senca. In vse življenje moje je kot senca nestalna, negotova, nerazločna, brez imena . . .“

A D'Annunzio ni mogel ostati pri takšni liriki; preveč se mu je hotelo življenja. Nastali so romani „Piacere“, „Trionfo della Morte“, „Giovanni Episcopo“, „L'Innocente“, še polni trudne melanholije in bolesi, rojene iz razkošja, a že oznanjajoči izpremembo, ki se vrši v pesnikovi duši in rodi nekaj novega, velikega.

In to je prišlo. Neapoljski „Mattino“ je priobčil 25. septembra 1892. l. članek D'Annunzia „La bestia elettiva“. V njem je govoril italijanski poet prvokrat o Nietzscheju. In ko je izšel v l. 1894. roman „Trionfo della Morte“, ki je bil pa napisan že pet let poprej, je napisal pesnik v posvetilu svojo veroizpoved, ki sicer ni v nobeni zvezi z romanom samim: „Slušamo glas velikodušnega Zarastre, o Ceniobarca, in pripravljamo v umetnosti s trdno vero pot Nadčloveku . . .“

D'Annunzio je tedaj postal Nietzschejev učenec in je našel v tem samega sebe. Toda D'Annunzio ni Nietzsche, kakor Nietzsche ni bil D'Annunzio. Italijanski poet je razumel tudi nemškega filozofa po svoje in si izbral iz njegovih naukov one, ki so prijali njegovemu okusu, ter si jih je prikojil tako, kakor mu je narekovala lastna narava, da postane človek nadčlovek, če pozabi vse, kar mu stavi meje v življenju.

In pesnik je postal imperialist. V divnem, silnem zanosu je zapel svoje „Odi Navali“, proslavljajoče v prvi pesmi ladjo, ki naj plove „tja, kjer razgrinja vsakdo silo, ki jo nosi v sebi; kjer je vsakdo sam svoj kralj in v sebi nosi si zakone in v sebi svojo moč ima in sen . . .“ — Zapel je bojne pesmi italijanskim torpedovkam in sanjal o sili in moči. A prvi njegov nadčlovek je junak romana „Le Vergini delle Roce“. Claudio Cantelmo hoče doseči nekaj velikega, ogromnega: ustvariti popoln tip Latinca, izraziti vse svoje sanje in misli v enem samem velikanskem umotvoru; ustvariti rod, ki bi ohranil in dalje razvijal njegovo duševno bogastvo in njegove pridobitve. In najprej hoče izvesti zadnjo nalogo. V slikovitem jeziku opisuje D'Annunzio življenje svojega junaka, ki ne ve, katero izmed treh žena-sester naj si izbere, da ustvari ž njo človeka bodočnosti.

Te sanje o sili in moči so privedle pesnika k politiki. Dal se je voliti v parlament, kjer je stal nekaj časa na skrajni desnici kot vnet zagovornik imperializma. A naenkrat je zasanjal o revoluciji in prestopil k skrajni levici. In pesniški plod tega koraka je bila revolucijonarna drama „La Gloria“.

A odslej je iskal nadčloveka vse drugod: njegova lastna oseba mu je postala vse. Postal je sam sebi edini cilj. Napisal je roman „Il Fuoco“ in oni dve dramati, katerih slavo je raznesla Eleonora Duse po vsem svetu: „La Città Morta“ in „La Gioconda“. Tu so padli za pesnika vsi zakoni morale in države; njegovi perverzni junaki-nadljudje ne poznajo nobenih mej; vse jim je dovoljeno, da dosežejo svoje cilje in uteše svoje hrepenenje.

Vse to je bilo šele samo iskanje; svoje velikanske obljube in načrte, ki jih je polagal v usta junakom svojih romanov, je deloma uresničil D' Annunzio, ko je napisal tragediji „Francesca da Rimini“ in „La Figlia di Jorio“ ter speve „Laudi del cielo del mare della terra e degli eroi“.

Žalostna povest Danteja o nesrečni Francesci se je razvila pod D' Annunziovim peresom v „spev krvi in razkošja“; njeni junaki ne teorizujejo več, ampak živijo življenje svobodnih, silnih, poželjivih, strastnih ljudi, ki se ne klanjajo nobenim zakonom; in ozadje tej žalostni zgodbi je italijansko mesto dvanajstega stoletja z vso svojo poezijo, lepoto in cvetočimi ženami.

V tragediji „La Figlia di Jorio“ se je pa vrnil D' Annunzio v domače Abrace, ki jih je opisoval že tolikokrat poprej v svojih novelah, in je našel tam junake, svobodne prebivalce svobodnih gorá, živeče kakor zdrave, razumne živali. Ta žaloigra o ljubezni med pastirjem Aligijem in lepo vaško kurtizano Milo, o borbi med njim in njegovim očetom zanjo ima nekaj sofoklejskega v sebi. Aligi postane ubijalec svojega očeta, a Mila se žrtvuje za svojega ljubimca in tudi pogine. — Morda so D' Annunzievi Abruci preveč mestni, preveč salonski, morda tudi preveč razmišljajo o svojih čuvstvih; a kljub temu je „Jorijeva hči“ mogočna, silna, četudi krvava dramatična bajka.

Višek D' Annunzievega stvarjanja pa pomenjajo „Laudi“. V njih je sama radost, sama neskaljena harmonija in življenska samozavest. D' Annunzio je v njih kakor mlad poganski Favn, ki je spal v noči pod starimi cipresami in ga je sedaj zbudil klic prvega jutranjega ptiča. Skoči pokoncu, zre okoli sebe, pretega si zdrave ude in zre in zre in se smeje: samo solnce je kroginkrog in jasno je nebo in ni žalosti v življenju in ni bridkosti in ni smrti. Zakaj lagala so usta, trdeča, da je umrl Pan. — Ne, veliki Pan ni umrl, še živi on in živi vsa helenska solnčna lepota.

In v muzikalnih, svobodnih verzih nas vodi poet v svet svojih sanj, v svet antičnih mitov, v sveto Helado in Rim in v svoj Paradiž.

In srečavamo davne mitične junake in heroje, mesta slave in davnih bojev in opaja nas sama slava in samo solnce. In poet se dviga nad življenje, njegova individualnost se širi, bliža se solncu.

„Več nimam ne imena ne usode
med smrtnimi; ime je moje
Poldan. In v vsem živim
kot Smrt molčeč in nem.
In žitje moje je božansko.“

In spev se končava s proslavo speva samega. —

D' Annunzio ne pozna resnice, da so povsod stavljenе meje, ki jih ne sme prestopiti nihče nekaznovan. In ne pozna mej, ki so stavljenе njegovi stvarjajoči sili. Hotel je svoje nadljudi naslikati v še večji meri, meriti njih sile ob še večjih nalogah in je zapadel — manirizmu. Ostale so še iste krasne slike, isti jezik, a ni bilo več tehtne vsebine. Namesto misli je prišla — reklama, prišlo je igranje s patriotskimi in aktualnimi efekti in rodil se je barok, puhel in votel.

Umerjena je bila še drama „La Fiaccola sotto il moggio“, a „Più che l'amore“, „La Nave“ in „Fedra“ niso mogle kljub krasnemu jeziku in posameznim zadivljajočim prizorom izzvati onega uspeha, ki so ga imela njegova prejšnja dela.

* * *

Kaj je D' Annunzio v svojem bistvu? Lirik, romanopisec ali dramatik? Dejal bi, da je človek, ki živi svojo umetnost. In v tem ima na sebi res nekaj onega, kar so imeli veliki ljudje laške renesanse: življenje jim je bilo praznik, svečanost, pri kateri je hotel vsakdo sedeti na prvem mestu ter se ni branil nobenih sredstev, da to doseže. In če stopajo D' Annunzievi junaki preko trupel svojim ciljem naproti, ali niso v tem podobni Cezarju Borgii? In ali ni podoben Benvenuto Celliniju, ki je z največjo ravnodušnostjo ubil človeka ter pet minut pozneje sedel v svojem ateljeju in sanjal o velikih delih, ki jih ima še izvršiti, — ali ni podoben junakom modernega italijanskega pesnika, ki se ne ustrašijo celo krvavega čina, samo da se potem opoje z razkošjem?

In kakor umetniki renesanse, je tudi D' Annunzio vsestransko izobražen. Njegovi junaki govore o zgodovini, o slikarstvu, o kiparstvu, o godbi, o filozofiji. V svoje romane vpleta razprave o Wagnerju, o italijanski poeziji, o Danteju, a vse to le v toliko, v kolikor služijo v okras njegovemu delu. Vse, kar srečavamo v njegovih delih, je stilizovano tako, da se ujema z akordom, ki enotno

preveva umotvor. Vse se pretvori pod njegovo mojstrsko paletu: s čudesno fineso opisane preproge in zaslone, vaze in rože, vzduh, nasičen z opojnimi dišavami ženskega budoarja ali z vonjem trudnih, jesenskih rož; morje, kopajoče se v solčni svetlobi in trepetajoče kakor deviške grudi, ali pa morje, ko sanja in šepeče utrujeno ob poznih večerih, ali pa, ko se meče razburkano ob temne skale; mesto s svojim šumom in hrumom; pejzaži s starimi parki in jesenskim nebom, rimska Kampanja z večnim mestom; lagune z blestečo Venecijo.

In po takšni zemlji hodijo in živijo njegovi junaki, ki so vsi on sam. V vseh svojih junakih proslavlja le samega sebe, zakaj D' Annunzio je sam sebi vse. Ljubi življenje, ljubi lepoto, je velik umetnik, a vere ni v njegovem srcu nobene. On veruje samo v sebe samega in v svojo moč. Metafizike ne pozna in ne priznava nobene in edini zakon mu je lastno hotenje in hrepenenje.

In žena in ljubezen?

Žena je inferijorno bitje in je samo spol. Čudesen cvet je na drevesu življenja, a samo za to, da opoji in osladi s svojim vonjem neutešno moževo hrepenenje. A ljubezen D' Annunziovih junakov je ljubezen bolnih, nervoznih ljudi. Njeno razkošje je bolno in bolestno, nenaravno, njeno uživanje je rafinirano uživanje hiperkulturnih junakov in dekadentov, ki se imajo za nadljudi.

D' Annunzio je sam junak svojih del in opisuje svoja razkošja in zre na ves svet le s svojimi očmi in zato njegovi romani niso romani in drame niso drame. Vsa njegova dela so poezije, čudolepe pesmi velikega umetnika, ki jih poje samemu sebi v slavo v ponosni samozavesti, ki pa se žalibog včasih izpremeni v megalomanijo.

A kakšen je njegov zadnji roman?

* * *

D' Annunzio opisuje na 525 straneh svojega romana „Forse che si, forse che no“ borbo med dvema silama: med poltnotjo in duhom. Duh se hoče otresti poltnosti, hoče zmagati, a moč poltnosti je prevelika in duh — podleže.

Vsebina je v kratkem sledeča. Glavni junak, nadčlovek, zrakovpovec Paolo Tarsis se zaljubi v mlado vdovo Izabelo Inghirami in med njima se razvije strastno razmerje. Izabela je nenasitna in si hoče povečati užitek razkošja s tem, da muči Paola in ga odbija od sebe; edini cilj v življenju ji je le nasičenje lastnih strasti, edino brezmejno razkošje more dati njenemu življenju vsebino. A ima

mlajšo sestro Vano, ki ni nič manj strastna od nje in se tudi zaljubi v Paola. Obe pa imata mladega rahločutnega brata Alda, ki ljubi svojo sestro Izabelo. In med njimi se razvije nema borba: Vana je ljubosumna na Izabelo, Aldo na Paola. A Izabela tudi ne odbija ljubezni svojega brata in muči obenem Paola z novimi nenasitnimi željami.

O vsem tem govori pisatelj na dolgo in široko. A pripravlja se katastrofa. Vana ne more dalje premagovati svojega nagnjenja; gre k Paolu in mu očrni Izabelo kot Aldovo ljubimko ter se vrne domov in se zabode z nožem. A njena sestra se napoti med tem k Paolu; med njima nastane prepir, a ta prepir se izpremeni v divjo orgijo; utrujena od ljubezni in sovraštva zaspita, a ko se prebudita, izvesta o Vaninem samomoru.

Paolo odpotuje v Bologno, da si ogleda soho za spomenik svojemu mrtvemu tovarišu - zrakoplovcu Cambiasu, a ko se vrne v Florenco, da se sestane z Izabelo, izve, da sta jo odvedla dva neznanca, pohotna individua in da je zblaznela. Ne uzre je nikdar več. In takrat sklene premagati svet in življenje in umreti; in sledi divna epizoda: Paolo se dvigne s svojim zrakoplovom v zrak, vzpenja se više in više, doseže višine, kamor se še ni nikdar vzel človek, leti čez zemljo v solnčnem blesku in v njegovi duši se prebudi želja po življenju in zmagi. In zre zemljo pod seboj, zre morje, a tu se mu pokvari letalni stroj ter mu rani nogo. Izkrca se na sardinskem obrežju ter pomoči ranjeno nogo v morsko vodo . . .

Junaki tega romana so kakor junaki prejšnjih D' Annunziovih del: nadljudje, silni, brezobzirni, sami sebi cilj. Paolo Tarsis pozna ves svet, videl je vse dežele, nič mu ni tuje. Bil je v Indiji, na Japonskem, v Buhari, na Kitajskem, v Tibetu. Po cele strani govori o vsem, kar je videl v daljnih azijskih deželah, pripoveduje o čudesih Japonske, o bajnih krasotah Indije z zanosom in patosom; a za tem patosom se krije nekaj, kar kaže, da ni nikoli videl teh dežel, ampak da so mu znane samo iz . . . potopisov in enciklopedij.

In Paolo pozna tudi umetnost. Govori o Michelangelu in Rafaelu, o Schumannu in Beethovenu, o medicinski renesansi, o Danteju, o Homerju in Ahilu, pripoveduje o Aladinu. A vse to je le pajčolan, s katerim skuša zakriti to, kar se godi v njegovi duši: in tam je sama borba nenasitnih strasti.

In podobna je Izabela, bolna ženska narava z razdraženimi živci, kateri ne zadostuje več naravno razkošje, ampak se ji hoče

nečesa več. Ne zadostuje ji več ljubezen, ampak hoče se ji ljubezni in boli.

In ko pride Izabela oni večer, ko se ubije Vana, k Paolu, se razvije med njima sadistična orgija. Paolo jo podi stran od sebe, ji grozi, a Izabelina strast ne pozna mej. In Paolo jo vrže na zofo, bije in grize . . . In D' Annunzio opisuje na petnajstih straneh to ljubezen nadljudi.

Vse, kar govorijo ti D' Annunzievi junaki o umetnosti in življenju in poeziji, so samo fraze in glasne besede, s katerimi skušajo zaglušiti to, kar se odziva v njih notranjosti; a ta notranji glas jim govori le o nagih ženskih telesih, o grudih, o opojnem vonju parfumovanih las. — Ali je to ona velika umetnost, ki jo je vedno obetal D' Annunzio? Ne! Njegovi junaki sicer nikoli niso bili zdravi, njih ljubezen je bila vedno nenaravna, a nikoli se ni bil prej tako približal onemu stališču, na katerem je sedaj napisal roman, ki je brezdvomno soroden z Arcibaševim „Saninom“.

Posamezna mesta so sicer krasna; včasih govorijo njegovi junaki še vedno tako lepo o godbi, kakor so govorili v „Trionfo della Morte“, o Wagnerjevem „Tristanu“, toda tudi za „D' Annunzиеvim slogom se že krije puhlost. D' Annunzio ve veliko, veliko lepih besed, a ne zna gospodariti ž njimi. Kakor ploha se mu sipljejo izpod peresa, a kaj so lepe besede, če ne krijejo vsebine?

Vasari je mislil, da postane drugi Michelangelo, če uporabi v svojih slikah Michelangelove oblike, a je pozabil, da je treba imeti za takšne oblike tudi Michelangelovega duha; in postal je samo umetnik, katerega bi bil že ves svet pozabil, da ni ustvaril drugega dela: prve zgodovine umetnosti.

In podobno je sedaj z D' Annunziem; oblike so še vedno iste kot v davnih dneh, a sok, ki se pretaka po njih žilah, umira in sahne.

Toda oboževalci D' Annunzia tega le še nočejo verjeti. Recenzent rimske „Tribune“ je napisal med množico patriotskih fraz in bombastnega panegirika sledeče stavke:

„Ali smo mi (t. j. Italijani) v romanu manjši od Rusov in Francozov? Ne! Ne „Ana Karenina“, ne „Madame Bovary“, niti vsi drugi tvori barbarske (sic!) fantazije . . . se ne morejo primerjati s križevim potom Izabele . . . In nobeno „Vstajenje“, nobena zmaga človeka nad vsem zlom zemlje ne vzdrži primere z idejo „D' Annunzиеvega romana.“ In zakončuje: „Topot je premagal Latinec barbarca!“

Hvala Bogu, da niso vsi Lahi tega mnenja. Junaki tega romana naj bi bili oni nadljudje, o katerih je sanjal veliki Nietzsche? Ti

slabiči, ki ne morejo premagati najmanjše strasti, naj premagajo svet in življenje? In njih življenje naj bo kultura bodočih dni? Ne, takšne kulture res ne oznanjata ne Tolstoj, ne Flaubert.

Kritik londonskega dnevnika „Times“ je posvetil temu novemu romanu članek, naslovljen „Zapravljen talent“ in pravi med drugim: „Čudovito nadarjenost D' Annunzia so priznali njegovi rojaki, toda, ali bi morali morda mi radi tega prikrivati svoje nezadovoljstvo? Ne, mi tega ne verujemo. Živel je nekdanj romanopisec, če ne poet, večji od D' Annunzia: Balzac. Tudi on je hotel razkriti najtemnejše globine človeškega duha, toda njegova dela oživlja čistost namenov, ki si jih je nalagal pisatelj. In sedaj se mi Angleži pred D' Annunziovimi deli ne moremo odreči svojim idejam ali pa, bodisi, pred sodkom; obžalovati moramo odkrito D' Annunzиеve romane. Nikdar ni uničila usodnejša bolezen mogočnejše umetniške moči . . .“

D' Annunzio je bil velik umetnik, a je zapravljal svoj talent. Na njem samem so se izpolnile besede onega Nietzscheja, ki ga tako časti:

„Jeder großen Erscheinung folgt die Entartung nach, namentlich im Bereiche der Kunst . . .“¹⁾

Jožef Borovnjak.

Iz življenja ogrskega Slovence.

Anton Trstenjak.

nkraj Mure v Železni in Zaladski in niže v Šomodski stolici prebiva po zadnjem štetju 74.535 Slovencev. To so takozvani Prekmurci ali ogrski Slovenci. Sami pravijo, da so Slovenje. Kakor od debla odsekana veja so odtrgani ogrski Slovenci od slovenskega debla, seveda tudi od slovenske književnosti. Pišejo v svojem narečju, kakor pravijo, v starem slovenskem jeziku in rabijo madžarski pravopis. Njih književna delavnost se omejuje le na molitvenike in na spise nabožne vsebine, osobito na take, ki nam pripovedujejo mične dogodbe iz življenja svetnikov in svetnic. Izmed teh igrata prvo vlogo sv. Štefan, ki je bil Madžar, in Devica

¹⁾ Menschliches, Allzumenschliches.

Marija, ki se časti kot kraljica „vogrška“. Ogrski Slovenci imajo vsakoleten koledar in nabožen mesečnik „Brezmadežno spočeta Devica Marija“¹⁾, oboje z madžarskim pravopisom, kajti gajica je proglašena za pismo panslavistov in revolucionarcev. A da duhovniki vendar smejo pisati in da jih celo somboteljski škof podpira, vrši se to le z verskega stališča, a ne z narodnega, namreč v tem zmislu, da bi to bilo v prid razvoju slovenske književnosti. Kakor znano, takoj pri Cankovi in dalje proti hribovju Železne stolice se razprostirajo protestantski Slovenci, ki žive pomešani s katoličani ali papinci. Katoliškocerkvena oblast skrbi, da se protestantstvo ne širi, in zato dovoljuje, da smejo slovenski katoliški duhovniki pisati in prepisavati molitvenike in da se sploh slovenske knjige smejo tiskati v škotovski tiskarni v Sombotelju. Ako bi katoliški cerkvi na Ogrskem ne bilo do tega, da se varuje rimsko katolištvo, ne bi nikdar, ker je do mozga z državno idejo madžarsko opojena, dovoljevala, da smejo od nje popolnoma odvisni duhovniki pisati v slovenskem jeziku, to je v tistem jeziku, ki se zatira v šoli in cerkvi in ki v uradu sploh nikdar ni imel nobene pravice.

V to imamo dokaze. Ko se je somboteljski škof E. Szabó mudil v Cankovi, je javno agitiral v Cankovski cerkvi za madžarski jezik. Szabo je bil trd Madžar, ki ni znal niti besedice slovenski. Sestavil si je propoved v madžarskem jeziku, potem si jo je dal prevesti na slovenski jezik. Naučil se je to slovensko propoved na pamet in jo je govoril v Cankovski cerkvi in jo končal z besedami: „Glejte, kakor sem se jaz naučil slovenski, tako se tudi vi lahko naučite madžarski“. Škof je odšel in ostalo je vse, kakor je bilo prej. Škof se ni naučil slovenski, a njegovi slovenski poslušalci se niso naučili madžarski.

To je treba omeniti, da si bodemo prav razlagali razmere, v katerih se smejo gibati Slovenci na Ogrskem. Dalje ne smemo pozabiti, da se slovenski duhovniki, ki so tam edino naše razumništvo, niso odgajali v slovenskem jeziku, da so torej pravi samouki. V srcu svojem so dobri Slovenci, kateri so pisali zgolj iz ljubezni do naroda.

Osebnost so mi bili znani vsi možje, ki so književno delovali po slovenskem delu. Na dveh važnih postojankah sta stala dva moža, katerih naši Prekmurci nikdar ne pozabijo. Bila sta to Žižek in Borovnjak, oba v krajini kraj Mure. Jožef Borovnjak je deloval

¹⁾ Nevtepeno Poprijéta Devica Marija Zmocsna Goszpá Vogrszka. Pobozen meszecszen liszt. VI. letni teccsáj (1910). Reditel Bassa Ivan, plebános vu Bogojini. Egyházmegyei könyvnyomda, Szombathely.

v Cankovi, a Marko Žižek v dolnjih krajih, v Belotincih. Oba sta širila slovenske knjige in sta slovela zato kot slovenska panslavista. Krepka zaslomba sta bila Slovencem oba. Živela sta oba v veri, da mora slovenska stvar zmagati, in sta oba v tej veri umrla. Marko Žižek se je utrudil prej in je legel v grob, in ostal je dokaj časa sam stari Borovnjak. A tudi on je padel, kakor pade list z drevesa.

Tam proti severu z Murskega polja, kjer so Ravenci in Dolenjci in kjer se vzdiguje nizko hribovje, po katerem žive Goričanci, Bákari, Bohméci, Rovtarje, stoji na enem prvih hribočkov cerkvice sv. Bédenika, tako izgovarjajo to besedo Slovenci. Sv. Bédenik ali Bédenek je že krstil mnogo Slovencev, ki slove po svojih delih. Slovi pa Sv. Bedenik tudi zato, ker se v njegovi okolici govori najlepša slovenščina. Tu leži pokopan Nikola Küzmič in tu je tekla zibel protestantu Aleksandru Trpljanu. Sv. Bédenik je krstil Jožefa Borovnjaka, ki se je porodil dne 9. februarja 1826. leta v Ivanovcih pri Sv. Bédeniku v Železni stolici. Mali Jožef je sedel nekaj časa na šolskih klopih svojega cerkvenega patrona, potem na Tišini kraj Mure, a da bi se naučil madžarski, so ga poslali v Dobrovnik. Dobrovnik je na skrajni meji proti vztoku, kjer še živi kakih 500 Slovencev. Tu se čuti vpliv madžarske jezikovne meje celo na pokopališču. Iz Dobrovnika je prišel v Kisek in je tu dovršil šest gimnazijskih razredov. Bil je gojenec v tamošnji sirotišnici, to je tistega znanega katoliškega zavoda, v katerega radi sprejemajo dečke protestantskih roditeljev in kjer „delajo“ Madžare. — Oče mu je bil protestant, ali se je pokatoličil, očetovi bratje pa so ostali protestanti. Gojenci imenovanega zavoda se posvečujejo ponajveč duhovskemu stanu. Modroslovje, to je sedmi in osmi razred, in bogoslovje je dovršil v Sombotelju. Posvečen je bil v duhovnika dne 13. junija 1851. leta, a novo mašo je pel v svoji rojstni vasi pri Sv. Bédeniku.

Potem se je pričela služba. Bil je najprvo upravitelj samo pet mesecev (1851 — 1852) v Štefanovcih, to je blizu Sv. Gotarda ob Rabi; do leta 1854. je kaplanoval v Túrnišču in samo dva meseca 1854. leta v Dolenji Lendavi, kjer je bil on zadnji slovenski kapelan. V Dolenjo Lendavo spada 1500 Slovencev, ki so že od 1854. leta brez slovenskega duhovnika. Ti Slovenci ne slišijo v domači cerkvi slovenske besede in se hodijo izpovedavat v bližnje slovenske župnije. Naposled je služboval do leta 1857. v Črensovcih. Pomikali so mladega kapelana od župnišča do župniščá. Jedva si je oddahnil, moral je spet prijeti za potno palico in iti dalje. Tako so ga iz

Črenovec vrgli v Soboto (1858), kjer je dobra župnija na prekmurski ravnici; ali tu je bival samo pet tednov, moral je romati dalje proti severu na hriček k Sv. Juriju. A tudi tukaj je deloval le tri mesece. Naposled je po mnogih stezicah in ovinkih vendar dospel do cilja. Postal je dne 10. junija 1858. leta župnik v Cankovi, kjer je deloval nad petdeset let. Častni dekan je postal leta 1893., zlato mašo pa je praznoval v letu 1901. Bil je krepak, ali sklonila so ga leta in prišla je pljučnica, ki mu je ugasnila luč življenja. Umrli je dne 11. septembra 1909. l. kot 83leten starček, delaven do zadnjega trenutka.

Odkar je bil Borovnjak župnik v Cankovi, je postala prej neznanstvena Cankova Slovincem znana župnija. Cankova (madžar. Vas — Hidegkut) leži onkraj Mure, kake trideset ure od Radgone oddaljena; ter je zelo prikladna za hitre obiske. Še precej lepa cesta vodi od Radgone do Cankove. Te kraje si je ogledal Anton Janežič, sem je romal naš Božidar Raič, da bi se poučil o prekmurskih razmerah; tu se je mudil večkrat dr. Fr. Simonič in še mnogo drugih Slovencev, katere je gostoljubno sprejemal pod svojo streho vedno ljubeznivi Cankovski župnik. Kdor je želel kaj izvedeti o Prekmurcih, je pohitel v Cankovo, in vsem je bil Jožef Borovnjak najboljši posredovatelj in poročevalec.

Prvič sem pri njem potrkal na vrata leta 1883. in potem sem se oglašil vselej, kadar sem bil v onih krajih. Kadar sem se pokazal v Cankovi, ali je bilo podnevi ali pozno ponoči, sprejel me je Borovnjak ljubeznivo in dolgo čez polnoč sva sedela pri mizi in se pogovarjala. To medsebojno občevanje je vplivalo nanj blagodejno, krepilo ga je v veri, da bode slovenska stvar tod zmagala. Za naše razmere se je živo zanimal. Že leta 1862. se je pridno naročeval na naše časopise, a kar je potreboval knjig, jih je dobival iz Ljubljane in Maribora. „Slovenski Prijatelj“ in „Slovenski Gospodar“ sta bila znana prekmurski duhovščini sploh. Tako se je izuril v našem književnem jeziku sam; isto pot pa je kazal in priporočal on prvi tudi svojim bratom. Za mojega „Slovana“ mi je pošiljal dopise. Že od mladih let je neumorno širil med narodom knjige „Družbe sv. Mohorja“, in kar je pridobila družba na Prekmurskem, je njegova in Žižkova zasluga. Seveda je imel Žižek več uspeha, a živel je tudi v rodovitnih krajih, dočim je Cankova revnejša in je le večja polovica njenih župljanov katoliška, druga polovica pa protestantska. Borovnjak je bil delaven, storil je mnogo in bi rad še več dosegel, zato si je vedno želel, da bi dočakal

starost svojega očeta, ki je imel v Ivanovcih krčmo ter umrl v 102. letu svoje dobe.

Borovnjak je bil odločen narodnjak in svoje narodnosti ni nikdar tajil. To je na Ogrskem mnogo, kjer je priznana samo madžarska narodnost. Bil sem sam priča, kako je v družbi politično merodajnih madžarskih veljakov iz Železne stolice toplo poudarjal in zagovarjal narodne pravice ogrskih Slovencev.

Važnost Borovnjakovega delovanja ni v tem, da bi nam zapustil samostalna dela ali vsaj kako knjižico ukovite vsebine, kakor sta to storila Košič in Agustič, ki sta skrbela za splošno omiko svojih rojakov, in sta s svojimi knjižicami na polju zabave in pouka dosegla lepe uspehe. Borovnjak je popravljal in izdajal molitvenike, da bi ogrski Slovenci v cerkvi molili iz slovenskih knjig. Bil je pobožen mož. „Kot veren sluga je služil“, piše mi župnik Ivan Bassa, „sam sam ga videl dostakrat v pobožni molitvi i dobrom delovanji i smrtu mu je bila pobožna“. Važnost Borovnjakovega delovanja je bolj kulturna. Vnemat je svoje tovariše, osobito mlajše duhovnike, da bi bili verni svojemu materinemu jeziku. Sam je stal vedno kot skala in se ni nikoli premaknil od svojega prepričanja, četudi so se zaganjali vanj z vso besnostjo strastni Madžari. V današnjih političnih razmerah na Ogrskem so taki možje edina opora. A največjega priznanja in hvaležnega spoštovanja dolžni smo mu za to, da se je potezal za naš slovenski pravopis. Borovnjak je zagovarjal misel, da se je ogrskim Slovencem v pisavi približevati književnemu jeziku slovenskemu in se naposled z nami združiti. Kar je mogel, je storil v tem oziru. Popravljal je stare molitvenike, uvajal je v nje naše cerkvene pesmi z našimi napevi, a madžarskega pravopisa se vendar ni mogel otresti. V Cankovski šoli je uvel naš „Mali katekizem“ (Dunaj, 1880).

V prvi dobi je bil Borovnjak v Deákovem taboru in je svojim rojakom leta 1869. ob državnozbornih volitvah preložil in priredil knjižico: „Máli politicsni vodnik po tak rekocsem Politikai kis tükör od Boross Mihályja zdovalenyom pravoga szpizszatela, z — sztroskom zselezno vármegyészke Deákove sztráni. Szombathelyi. Natisz Bertalanffy Imrad. 1869“. 8°. 16 str. — Največ je prirejal molitvenike za tisk. Leta 1846. je izšla v novi izdaji: „Molítvena kniga Sztároszlovenszka puna odébranih lepíh molítev, litánijah, peszem, vu vszákoj dúhovnoj potrebsini kath. kerscsenika, i krízna pót. V Radgoni, Weitzinger, Duğa vulica Nro. 18. 12°., 447 str.“ — Ta molitvenik je doživel več natisov, najnovejši je iz

leta 1904. in ima naslednji naslov: „Molitvena kniga. Popravljen shtara szlovenszka „Kniga Molitvena“. Z dovoljenjom visesnje Cerkevne Oblaszti. Na szvetlo dana i najde sze: v Radgonji pri Semlitsch Ferenci. Leta 1904. 8°. 368 str. Dalje sta nam znana molitvenika „Dü h ov n a hrana“. Tiskal Leykam v Gradcu. Najde sze pri Weitzingeri. 16°. 252 str. in „Jezus moje po'selejnye“. Katolicsánszka molitvena kniga z — navcsenyom k — verno-pobo's-nomi 'sivlejnyi. Vu léti 1852. 8°, ki je izšel večkrat. Isti molitvenik nekoliko z našim pravopisom „Jezus moje poželenje“ ali r. kr. katholicsanszka Molitvena kniga. Najde sze V-Radgoni pri Semlitsch F. tiskarna. L. 1903. 8°. ni več Borovnjakovo delo. Ok. l. 1875. je izdal Borovnjak molitvenik „Szvétí angel Csucar“, ki je doživel drugo razširjeno izdajo, oskrbel je novi natis M. Küzmičevih. „Szvetih Evangeliomov za nedele i szvétké celoga leta“; njegov „Veliki katekizmus, katolicsánszkoj mladosti za pravi krcsanzski navuk“ je izšel okoli leta 1865. Mogoče je Borovnjak priredil novo izdajo „Szveta krizna pout“ leta 1853., ki je izšla tudi pozneje parkrat. Njegove knjige je zalagal Weitzinger v Radgoni.

Kako nevarno je uvajati slovenske dnjige s slovenskim pravopisom na Ogrskem, to je doživel Jožef Borovnjak z „Malim katekizmom“, ki ga je rabil v Cankovski šoli. Radi tega nedolžnega katekizma je prišel tudi on v imenik panslavistov na Ogrskem. Godilo se mu je tako, kakor Marku Žižku v Belotincih, kateremu so zato, ker je rad zahajal v bližnji Ljutomer, Madžari očitali, da nosi ruski katekizem v žepu. Pripeljal se je nekega dne tiho in nenadoma sam velemožni gospodin „vicegespan“ iz Sombotelja v mirno Cankovo, da bi tu preiskal obisti in srce nevarnemu Cankovskemu panslavistu. Udril je v župnišče, iskal in brskal po njem, župnik mu je mirno odpiral in kazal predale in predalčke. Strogi gospod se je držal resno, ogledal si vse koticke in knjige, vse je premetal, a ko vendar ni našel ničesar, izginil je hladno, odbil gostoljubnost in se bliskoma odpeljal v svojo oblastno prestolnico. Mogoče je kaj takega le na Ogrskem v slovanskih vaseh, da podžupani izvršujejo hišne preiskave. Od onih dob je bil mir v slovenski Cankovi.

Pravljica o slepih očeh in očeh, ki ubijajo.

Spisal C. Golar.

I.

„Kaj lepe imaš oči, Matilda! Kot bi sijala dva črna bisera na snežnem polju. Ali —“

Temno so se strnile njene obrvi kakor dva svilena loka, ki so se spejnale in krožile pod dehtečim, težkim valom njenih las.

„Kaj misliš? Ali si hotel reči, da si videl kdaj lepše oči?“

„Dušica, Matilda, ne jezi se.“ Poznal sem slepo nevesto, ki je imela tako krasne oči, ah, tako krasne oči kakor ti!“

„Slepa nevesta?“

„Kako se lesketa mehki žamet tvojih visokih obrvi! V srce mi sijejo črni žarki tvojih zenic, in zdi se mi —“

„Jaz hočem slišati o slepi nevesti!“

Sklonil je glavo na njene rožne prste in tiho začel:

„Bogvekdaj in bogvekje — je živela deklica, ki je bila tako lepa, da se je zagledalo celo solnce vanjo. Zagledalo se je in včasi je obstalo na nebu in ni moglo naprej, tako je bilo zaverovano v čisto lepoto njenega obraza. A sčasoma je bila deklica gizdava. Opazila je, da je solnce izgubilo pamet, in se mu posmehovala:

„Ha-ha-ha, moj zlati junak! Pridi k meni, da te poljubim na široko lice!“

In solnce je zdrčalo po nebu in polzelo niže in niže, a prevzetna deklica se je skrila med goste, zelene jabolane, izginila je v svoj dekliški hram in zagrnila okna, da ni moglo solnce k njej.

Bogvekdaj in bogvekje —

„Ali nisi poznal deklice?“

„Gotovo sem jo poznal, ljubica! Videl sem jo in zdaj jo gledam. Iz tvojih oči se mi smehlja, na tvojih licih sanja.“ —

„In kako se je zgodilo potem?“

„Solnce se je razsrdilo nad njo. Razsrdilo se je in vse je gorelo in žarelo same jeze. In glej, kako strašno se je maščevalo!

Solnce je stalo sredi obočja, kar pride lepa deklica na vrt. Pride in se zasmije:

„Kaj bi se košatilo visoko nad zemljo! Jaz sem lepša od tebe! Vse krasneje mi sijejo lica, vse ognjeviteje se bliskajo moje oči.“ — In solnce zakipi in zgrabi polno pest žarečih strel in jih vrže, in jih vrže, pomisli, dušica, naravnost deklici v oči, ki so zrle prešerno in predrzno v solnčno lice. —

„O — oj!“ Je zakričala deklica in si zastrla z belimi rokami obraz in zgrudila se je na zemljo od prevelike bolečine. In razbesnila se je in si trgala obleko in ruvala lase:

„Ti prokleta solnce, vrni mi oči!“ je kričala in grozila s pestmi v nebo:

„Ti prokleta solnce, vrni mi oči!“

A solnce ni odgovorilo. Zašlo je mračno in srdito.

Vso noč se je jokala lepa deklica, svetle solze so ji lile izpod zastrtih trepalnic, in kadar jih je dvignila, so zastrmele njene zenice kot dve mrtvi — zvezdi, in svetloba ni mogla vanje, le njena lica so se svetila solncu enako.

In ko je bil dan, je hodila deklica na vrt. In zaslišala je silni smeh visokega svojega sovražnika.

„Daj mi oči, daj mi oči!“

Vrgla se je na zemljo in ga rotila, a solnce se je ni usmnilo. —

In prišla je noč, črna in viharina noč. Trinajststo večč je plesalo po oblakih, trinajststo črnih metel je mešalo po hudournem kotlu. Dušica, pomisli! In vriskale so večče, in vse se je treslo od grmečega rjojenja pijanih bab. — Ali te ni strah, dušica? Kot bi rezgetale kobile, tako so rohnele čarovnice in z metlami so sekale po blisku, ki je hip na hip šinil v črno noč in razsijal njih brezno. In pomisli!

Tisto noč, tako grozno in besnečo, je zašla prebela in blesteča vila, ki je ves dan plela pšenico siromakom, in ni znala domov. Zajela jo je tema in nevihta. Čarovnice visoko v oblakih so jo zagledale in zavriskale s peklenskim vriščem, zgrnile so se okoli kotla in začele sipati ledeno točo vili na glavo. In vila, prebela in blesteča, zajoka in steče v vas in se ustavi na hišnem pragu, kjer je bila doma slepa deklica.

„Kdo se tako milo joka?“ jo vpraša.

„Jaz sem, vila z Zlatega polja. Odpri mi, dobra deklica. Hudobne večče me hočejo ubiti.“

Deklica odpre in ji posveti v hišo s svojimi lici. In glej! Do krvi so hudobne čarovnice naklestile lepo vilo po temenu, njeni mehki, svilni lasje so vsi rdeli, in hude bolečine so objemale njeno telo.

„Hvala ti, deklica, da si me rešila in mi otela življenje. Domov moram, ali pota ne vem, in noč je temna.“

„Jaz bi ti že pokazala, ali sem slepa. Glej, solnce me je oslepilo. Drugega ne morem storiti zate, kakor da ti razsvetlim noč.“

„Stori mi to iz ljubezni, in jaz ti bom hvaležna.“

Lepa vila in slepa deklica sta stopili na prag, in takrat so zlati plameni njenih lic skočili v noč in jo razsijali. Hudobne vešče, ki so imele še poln kotel toče, so se prestrašile nenadne in žarke svetlobe, zagnale so obupen vik in zviška so zvrto glavile ter se skrile in vdrle v goro. In vila in deklica sta šli skozi vas, in vse je bilo razsvetljeno in jasno, kakor da je solnčno opoldne, tako so sijala deklici lica. Vila je našla pot do svojega doma in se poslovila.

„Hvala ti, ljuba deklica! —“

„Oj, kod hodi nevesta? Jaz hočem slišati o nevesti!“

„Ljubica Matilda, glej jo, nevesto! Oči ima že slepe, pomagaj mi, da ji poiščemo ženina!“

„Naglo, naglo —“

„Hvala ti, ljuba deklica, glej, jaz ti vrnem oči! Grem ti iskat ženina, in kdor te vzame slepo, te dobi nevesto bistrih oči in zlatih zakladov in židanih povese.“

In vila je šla v vas k ženi, ki je bila vdova in je imela čvrstega sina. In takrat sta sedela za mizo in večerjala. Pila sta mleko in ajdov kruh sta prigrizovala.

„Vso njivo sem vama oplela, kaj mi bosta dala za plačilo?“

„Latvico kislega mleka,“ je dejala mati. Vila je odmajala z glavo:

„Nočem.“

„Povej sama, kaj bi rada,“ je rekel sin, in ves je drgetal in koprnel, tako vroča je bila strast, ki ga je navdala ob pogledu zlatopoljske lepoticke.

„Bodi mi pokoren in zvest, in vse se bo dobro izteklo: „Oženim te s slepo nevesto.“ In mati in sin sta zajokala.

„Stara sem, ne morem več niti jesti, niti hoditi, niti opravljati težkih del. A kaj mi more pomagati slepa snaha?“ In mati je padla pred vilo in poljubljala njene noge. A sin je molčal.

„Kakor dan je bela in kakor solnce je zlata, vzemi jo, mladenič! In oba bosta srečna.“

In mladenič je začel zbirati svate in peljal se je po nevesto. Vila je vodila njegovega konja za uzdo in sama je stopila prva v hram k nevesti. Oblekla jo je v baržunaste haljice, v svilne tenčice in jo izvedla pred ženina. Odgrnil je pajčolan z njenega obraza in

ves se je zadivil in ostrmel: Tako velika in čudovita je bila lepota blestečih lic in visokega čela. Zgrudil se je prednjo in poljubil rob njenih haljic.

In potem so zajezdili konje in odvihrali na njegov dom. Ko zagleda svate ženinova mati, gre in se skrije, da ne bi videla slepe neveste. A ženin stopi raz konja in ji odgrne pajčolan, in tedaj zasije nevesti lice kot žarko solnce, in njen vrat se zablesti kot mesečina, a njene oči kot dva jasna kamena.

Ko ženin to vidi, mu zaigra srce v prsih in pelje nevesto k svoji materi:

„Daj poročni dar nevesti, moja mila majka, glej, izpregledala je prezala devotka.“

Mati strmi in ne more verjeti, a nevesta zaraja ž njo trikrat naokoli. In takrat se zasmeje vila na oknu

„Od solnca sem ti izprosila oči, a zato te hočem prva poljubiti.“

Vsa se je bleščala nevesta v srčnem poljubu, in niti ženin ni mogel gledati nanjo, tako polne bleska in sijaja so bile njene oči. —“

Padla mu je v naročje in se zagledala vanj, a on je poljubil mehki žamet njenih visokih obrvi in črne žarke vlažnih zenic.

II.

„Povej mi o očeh, ki so ubijale!“

„Ljubica, ali povest o slepih očeh je bila lepša.“

„Slišati hočem o očeh, ki so ubijale.“

„Odpusti, bojim se, da te oblije zona, zakaj grozna je povest.“

„Vzemi me v naročje, in nič se ne bom bala.“

„Draga, deni mi roko na srce, da se umiri in ne počí od prevelike radosti. Ah, kako diven je tvoj stas —

Poslušaj, poslušaj:

Nekje in nekoč, ali včeraj, ali danes, za tretjim morjem, ali za deveto goro so rasle črne lilije. Vse polje jih je bilo polno, in med njimi se je šetala lepa Leonora. Imela je oči, ki so ubijale. Kdor jo je prišel snubiti, ga je smrtno ranila s svojim pogledom, in več mu ni bilo življenja na svetu. Zvečer se je vračala v svoj grad s črno lilijo v blestečih nedrih in kasno v noč je gledala iz visokega okna in čakala snubcev.

In glej, bili so trije pobratimi, trije junaki, kakor še lepših ni rodila zemlja. S sabljami ob bokih in s petelinjimi peresi za klobuki so sedeli za javorovo mizo in pili vino, da se jim je videlo skozi grlo. In prvi pobratim reče:

„Srečna vidva, ki nista videla lepe Leonore! Šetala se je po širnem polju, in njena bela lica so se smejala. Grem in jo zasnumim. Ako me ubije, ne srdita se njej, temveč molita zame!“ Solze so mu tekle po obrazu, in ves je bil bled kakor megleno jutro. Poljubil se je s pobratimoma in vzel večno slovo:

„Ne pričakujte me, niti na bojišču, niti na pragu, niti za mizo. Več ne bom pil ne krvi ne vina, zavdala mi je lepa Leonora.“

Gromko sta se zakrohotala pobratima in udarila ob mizo, da je zabobnelo v sodovih in se je zapanilo vince.

„Oj, kakšen junak si ti! Na polju, na bojnem smo pokončali tristo sovražnikov, tristo nevarnih volkov, in zdaj se treseš pred belo golobico! Oj, Boga ti, pij z nama majoliko, predno greš.“

Ko so to storili, gre prvi pobratim in pride na večer do gradu sredi črnih lilij.

Iz okna je gledala Leonora in pozdravila:

„Le k meni, le k meni, krasni junak! Tebi dam sladke rozolije, a tvojemu konju pšenice.“

Potrka na njene duri, in odpre mu nema in temna postrežnica. Pelje ga v svetlo in veliko dvorano: Vse stene pregrnjene s črnim žametom, vsa okna zagrjnena s črnimi zastori — in sredi med njimi je stala lepa Leonora. Junak jo zagleda in ostrmi.

Ostrmi in roke dene k čelu in si zastre pogled, zakaj njej je bliskal iz oči strašen ogenj: snop za snopom žarečih strel je plamenel iz njenih zenic, in prvi pobratim se zgrudi pred njene noge in ves drhti, drhti:

„Usmili se me, lepa devojka! Ne ubijaj mene mladega, daj mi živeti in ljubiti tebe!“

Mrzlo in ponosno se zasmije lepa Leonora:

„Zakaj si hotel trgati črno lilijo?“

In junaku se skali vid in srce mu umrje.

In ko se je storila noč, je padla neusmiljena deklica na obraz in poljubljala mrtvega junaka in solze so kapljale iz njenih oči. Po polnoči pa je poklicala strežnico in pokopali sta mladega mrliča na vrtu.

In glej, dva pobratima, dva junaka, sta še vedno sedela za mizo in pila in čakala prijatelja tri dni in tri noči.

In srednji pobratim vstane in pravi:

„Grem pogledat, kod hodi. Morda ga je začarala lepa deklica in ne more od nje. Grem, da ga otmem.“

Silno se je zasmel tretji pobratim, in sodovi so doneli in vince je kipelo.

„Le pojdi, ako hočeš gledati njegovo sramoto. Devojko ima v naročju, ki se norčuje iz njegove hrabrosti!“

Pila sta majoliko in se poslovila. In na večer prijezdi drugi junak pred grad sredi črnih lilij in potrka.

„Odpri mi, devojka! Kje je naš pobratim?“

Nič se ne oglasi, vse je ostalo tiho za zapahnjnimi durmi, za zagrnenimi okni.

„Odpri, grda devojka! Videti hočem pobratima.“

Zopet ni odgovoril nihče, samo leden smeh je zazvenel nekje v gradu.

„Odpri, da te ubijem!“

Udaril je s sabljo po durih, in odprla so se.

Stopil je na dolg hodnik in sledil glasu, ki je srebrn odmeval med zidovi. Junak je poslušal, in srce se mu je polnilo s čudovitim slajem. Našel je dvorano, zagrnjeno s črnim žametom, zagledal lepo Leonoro. In zgodilo se mu je kakor prvemu pobratimu.

Ko jo je videl, ko so ji žareli zlati snopje, bleščeče se strele iz oči, mu je padla sablja iz rok in zgrudil se je k njenim nogam.

„Ne sežgi me, ne ubij me, krasna devojka! Naj poljubim tvoje blesteče telo in tvoje žarke ustne!“

Sklonila se je k njemu, k umirajočemu junaku in na njenih ustnih je izdihnil življenje.

In lepi Leonori ga je bilo žal. Potresla ga je z rožami in solzami in vso noč mu je pela sladko pesem uspavanko. Zjutraj je poklicala strežnico in pokopali sta ga kraj njegovega pobratima v senci črnih lilij.

Tretji junak pa, — Matilda, ali te je strah?

„Ni me strah, moj dragi! In kako je bilo s tretjim junakom?“

„S tretjim junakom? Ah, glej, že sem pozabil. Tvoja ljubezen me je vsega obvladala, in nič več ne vem drugega, samo ti edina si —“

„A jaz nisem tvoja, ako mi ne pokažeš tretjega —“

„Ne govori, ne govori, Matilda, in poslušaj!“

„Tretji pobratim pa je sedel za mizo in pil. Že deveti dan se je pogovarjal s sodovi, in bilo mu je dolgčas.“

„Kje sta?“ mu je brodilo po glavi.

Da bi mu bil krajši čas, je pil vino iz pipe, in ko se je že nagnil dan, mu je pala na okno črna ptica in mu je zapela, da mu je oba pobratima ubila lepa devojka.

To je skočil tretji pobratim na junaške noge, si opasal sabljo, težko tri stote, in v svojem srcu je dejal:

„Dva pobratima sem izgubil, in zdaj grem, da ju osvetim. In ako je meni isto usojeno, naj umrjem, a reči ne sme nihče, da sem ju pozabil.“

In junak zasede belega konja in odjezdi pred grad lepe Leonore. A devojka stoji pri oknu, gleda skozi črne zastore in zagleda prekrasnega junaka. Sablja se mu lesketa, kakor da je kovana iz zlata, njegova postava sije v srebrnem oklepu, in na njegovi glavi se sveti bela perjanica. In lepa devojka vzplameni v ljubezni:

„Kako krasen junak! A tudi njemu bo treba umreti, ako se zagleda v moje oči.“

In lepa Leonora prekolne svoje oči in pokliče strežnico:

„Zakleni grad, zapahni vsa trojna vrata, da ne more nihče k meni.“

A junak stoji pred gradom, stoji in zove:

„Vstani, devojka, in odpri! Kje sta moja pobratima?“

Nikakega glasu. In junak stopi bliže, in le dotaknil se je hrastovih duri, že so odleteli težki zapahi.

„Kje si, da te ubijem!“

Junak hrumi naprej in obstoji pred železnimi durmi. Udari po njih s pestjo, in s treskom planejo narazen.

„Kje si? Kje sta moja pobratima?“

Junak hrumi in hrumi, a tretja vrata mu zapro pot. Bila so iz jekla. Potegne sabljo in jih preseka od vrha do tal.

In strašni pobratim zagleda pred seboj lepo devojko, a na mestu ubijajočih oči je imela dve krvavi votlini.

„Pridi k meni, moj junak! Glej, iz ljubezni do tebe sem si izteknila oči, z gorečim ogljem sem si izžgala zenici, da živiš in me ljubiš.“

„Jaz nočem tvoje ljubezni!“ odgovori junak. „Dva pobratima si mi ubila, in jaz sem njun osvnetnik.“

„Grozno, grozno!“

„Ali se bojiš, Matilda?“

„Saj sem v tvojem naročju!“ — „In kaj je bilo potem?“

„Junak je potisnil sabljo v nožnico in hladno odšel od nje, ki se je zaradi njega oslepila. To je povest o očeh, ki so ubijale. —“

„In kaj je bilo ž njo?“

„Zblaznela je in se zakopala v črno zemljo.“

Gumplowiczewa znanstvena oporoka.

Spisal dr. Bogumil Vošnjak.

(Konec.)

poglavju o državi in socialni skupini razpravlja Gumplowicz obširneje o srednjem stanu. Poudarja dejstvo, da skoraj v vseh državah sedanosti in preteklosti je srednji stan tujega plemena. Čim bolj se bližamo vzhodu, tem bolj stopa to dejstvo v ospredje.

Pri vseh slovanskih narodih v Avstriji je bilo veljavno to načelo. Madžari imajo svoje nemško in židovsko meščanstvo, v Rumuniji se je le polagoma razvijal domači srednji stan. Poljaki in Rusi so bili do najnovejšega časa brez domorodnega srednjega stanu. Slovenskih stanovskih razmer mi pa ni treba omenjati. Gumplowicz se sklicuje na Tomaža Akvinskega, ki je predlagal, da naj bodi srednji stan tujega plemena. Že naziv srednjega stanu je značilen za vlogo, ki mu pripada. Nad njim je sloj zmagovalcev, pod njim široki sloji premaganih. Ves srd izkoriščanih premagancev se obrača pogostoma proti srednjemu stanu in ne proti sloju gospodov, ki je na vrhuncu družabne piramide.

Čim manjša je kaka socialna skupina, tem bolj je pripravljena za boj, tem večji so njeni uspehi. Po Gumplowiczevem mnenju vlada običajno v državi najmanjša skupina. Vprašanje je, ali je mogoče to trditev spraviti v soglasje z dejstvom modernih demokraskih držav. Naglašati v eni sapi brezpomembnost osebnosti nasproti množici in pa važnost male skupine, v kateri gotovo odločujejo individualnosti, je na vsak način nekoliko smelo. Gumplowicz smatra osebnosti za quantité negligeeable, kajti le dvojno je mogoče: delovati morejo v duhu svoje skupine ali pa ne, in le v prvem primeru prihajajo sploh v poštev. Vendar je nedvomno, da vpliva posebno na malo skupino kaka krepka individualnost in da vsiljuje svoj smoter skupini. Na vsak način je to važno poglavje o razmerju med posameznikom in skupino potrebno še temeljitih raziskavanj. Ne vem, ali bode mogoče vzdržati Gumplowiczev radikalizem, kar se tiče negacije osebnosti. Saj še celo on poudarja, da si skuša vsaka osebnost v svojem socialnem okrožju pridobiti veljavo in ugled.¹⁾

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 136.

Ves razvoj človeštva je po Gumplowiczu naraven proces. Činitelji tega procesa pa niso posamezniki, ampak skupine človeške družbe. Naloga sociologije je, preiskovati nastajanje in nehanje ter delovanje teh skupin in odkrivati zakone, po katerih se to vrši. Izvajanja o skupini in njenem pomenu ne moremo zaključiti z značilnejšimi besedami, nego so te: „To je značilnost vsega javnega življenja, da se vrši kot borba socijalnih skupin. Brez take borbe ni bilo nikdar in nikjer javnega življenja, ne socijalnega razvoja.“¹⁾

V predgovoru k svoji socijalni filozofiji postavlja Gumplowicz usodepolno vprašanje: Zakaj? — ono usodepolno vprašanje po svrhi in smotru socijalnega razvoja. To je neka čudna simbolična črta, da se dotika ravno v svojem zadnjem spisu tega poslednjega problema. Doslej se je dosledno izogibal skoraj v vseh svojih mnogobrojnih spisih tega vprašanja po smotru. In ako je bilo razmotrivanje neizogibno, odpravil ga je z lahnim, napol ironičnim smehljajem. Ironija se je pa izpreminjala v hudomušen dovtip, kadar je bilo treba polemizirati proti teoriji državnih smotrov. „Kdor te vpraša po pomenu pojavov, po smotru in svrhi, ta uganja socijalno filozofijo“, tako nam pravi Gumplowicz v uvodu. Razlikuje med pozitivnim in transcendentnim razmotrivanjem ter poudarja, da je prvo način pozitivnih ved, drugo pa raznih filozofij. Gumplowicz se pa nikakor ne izneveri svoji strogo pozitivni metodi, niti kadar razpravlja o socijalni filozofiji. Zaman pa iščemo odgovora na ono poslednje vprašanje: Zakaj? Pravi sicer, de je naloga socijalne filozofije, odkriti ta zakaj, to smotrenost, pa vsa izvajanja končujejo skoraj s slovesnim ignoramus in najbrž tudi z obupnim ignorabimus. Ako pa vprašanje po smotru nima odgovora, potem je tudi socijalna filozofija brez prave podlage. Pa v nobenem svojih spisov ni Gumplowicz tolikokrat omenjal smotra in mnogokrat se mu vtihotapi beseda „zielstrebig“. Vsi smotri so mu na koncu koncev brez smotra; vsi posamezni smotri se združujejo bojda v morju brezsmotrenosti. Še vedno odklanja najodločneje znanstveni značaj državnih smotrov, ker jim odkazuje edinole mesto v državni sholastiki. Vendar pa govori o kulturnem in še celo nasilnem smotru države. Razvidno je na vsak način, da zavzema precej hladno stališče nasproti naukom o državnih smotrih. S svojim spisom o socijalni filozofiji Gumplowicz nikakor ne namerava doseči pozitivnih znanstvenih rezultatov, ki bi jim vsi pritrjevali. Pa tako filozofsko mnenje

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 138.

ima vendar svoj pomen in važnost, kajti globoko more vplivati na posameznikovo svetovno naziranje.

Znana je Gumplowiczova teorija o socijalnih pojavih, ki se razlikujejo od vseh drugih skupin pojavov. Temperamentno napada novodobno naravno filozofijo in njene predstavitelje, kakor Ostwalda in Haeckla, ker nimajo bojda nikakega zmisla za bistvo socijalnih pojavov. S čuvstvom velike ljubezni do stroke, ki ji je posvečeno njegovo življensko delo, vzklika: „Svet, ki je nam ljudem najbližji, ki nam je prirastel na srce, v katerem kot ljudje žijemo in delujemo, ki nam povzroča človeško veselje in bol, kjer se bojujemo, triumfujemo in kjer nas čakajo porazi, kjer so novi ideali in kjer izkušamo najbridkejše prevare — ves ta pravi, edino le človeški svet, socijalni svet omenja komaj novodobna naravna filozofija in ga ne razlaga.“¹⁾ V teh vznesenih besedah je izražena vsa vseobsežnost discipline, kakršna je sociologija. Socijalno slepi so Gumplowiczu vsi oni, ki za pojave, dajoče smer življenju, nimajo zmisla. Zgodovina človeštva nudi sociologiji ogromno gradivo. Vse države in družbe, ki so nekdaj obstajale, dajejo sociologu dragoceno snov. „Unermeßlich weit dehnt sich das Trümmerfeld zugrunde gegangener Staaten, das Leichenfeld untergegangener Völker.“²⁾ Pa ena črta je skupna vsem državam od pantiveka do danes: vselej so bile države kombinacije raznovrstnih socijalnih skupin, ki jih združuje samonikla organizacija vladajočih. Vzneseno vzklika Gumplowicz: „Sociologija je odkrila nov svet pojavov.“

Kar se tiče svetovnega naziranja, je Gumplowicz prepričan monist in odločen pristaš je onega monizma, kakršnega razklada njegov znanstveni pobratim Ratzehofer v svojih mnogobrojnih spisih. Z vso silo in vsem svojim temperamentom se zaganja v dualizem, ki je vladal toliko vekov.

V velikih potezah smo se doslej bavili z glavnimi nauki, ki jih razmotriva Gumplowicz v svoji socijalni filozofiji. Preostaja nam, da omenimo nekatere misli, ki jih avtor razklada, prave bisere, precej pestro nanizane. Dotaknemo se pri tej priliki temeljnih vprašanj novodobnega življenja.

Bolj pogosto nego v vseh svojih prejšnjih spisih poudarja Gumplowicz v svoji zadnji knjigi kulturni moment. Pa tudi tu se ne more otresti neke glavne zmote. Omenili smo že, da Gumplowicz ne priznava državnih smotrov. Kljub temu pa pripisuje državi svrhu,

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 5.

²⁾ Sozialphilosophie, str. 22.

ustvariti posebno državno kulturo. Kulturo smatra za tvorbo države. Elegičen postaja skoraj, kadar govori o kulturni svrhi države: „Ta misel, da države poganjajo kakor cvetke na drevju človeštva, da rodijo sadove, kulturni vonj razširjajo okoli sebe . . .“¹⁾ Priznati je treba, da so narodnostno enotne države poklicane, razvijati kulturo svojega naroda, ki mu je država tudi kulturna enota. Gumpłowicz pa nikakor ni pristaš narodnostno enotne države, ker uvideva, da take enotnosti ni in ne more biti. Ako se pa ne strinja s pojmom naroda — države, potem je tudi trditev o državi širiteljici narodne kulture odveč. Kako kulturo pa naj širi Avstrija? Vseh sedem — Jugoslovani šteti za narodno enoto — avstrijskih narodov bi se proti temu uprlo. Državi ni mogoče poveriti vseh panog kulturnega življenja, ni sposobna, biti varuhinja kulturnih stremljenj, v to je poklicana organizacija narodnosti. Gumpłowicz ne dela razlike med kulturo in civilizacijo ter prišteva poslednji tudi znanost in umetnost. Kulturo bi bilo treba imenovati vse stroke duševnega dela, torej predvsem umetnost in vedo, civilizacija pa naj bi obsegala vse panoge tehničnega razvoja. Vse upravno delo države ima tako civilizatorno svrhu, ki seve ni brez silnega vpliva na kulturni razvitek. Po Gumpłowiczu je država kulturnen pojem, ki ga mnogokrat rabi v svojem spisu. „Vedno bolj se lotevajo države Sisifovega dela, podvreči neznaten del človeštva državnih kultur.“ „Se li posreči državam vcepiti človeštvu kulturo? Ali ne bode neobrzdano človeštvo povsem uničilo vseh kulturnih poskusov države.“²⁾ Zopet se pojavlja tista tako značilna pesimistna črta. Po mnenju Gumpłowiczevem je kultura v najtesnejši zvezi z delitvijo dela; povsod tam, kjer je že prišlo do delitve dela, tam se razvija tudi kultura. Da je pa možna visoko razvita kultura tudi tam, kjer je delitev dela še v povojih, nam dokazuje stara Grčija. Ker daje Gumpłowicz pojmu kulture povsem materialisten značaj, zabrede v protislovja, iz katerih ni izhoda. Gumpłowiczu so prvi vzori kulturnega človeka fevdalci.³⁾ Vendar je treba priznati, da je človek italijanskega preporoda pravi in prvi novodobni kulturni človek, in to je bila doba, ko visoko razvite italijanske pokrajine sploh niso več poznale fevdalizma. Dostaviti pa moram, da ima Gumpłowicz poseben, vseobsežen pojem o fevdalcu, ki ga je pozneje omeniti.

V tem svojem zadnjem spisu izraža Gumpłowicz, ki mu je bil brutalni sarkazem vedno bolj soroden nego idealno navdušenje, svoje

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 49.

²⁾ Sozialphilosophie, str. 57.

³⁾ Sozialphilosophie, str. 102.

globoko spoštovanje do duševnih delavcev. Ako umetnik pesnik, glasbenik ustvarja umotvore, povzroča milijonom ljudem najčistejši užitek. Kljub svojemu pesimizmu ne dvomi Gumpłowicz, da stremi vse po nekem višjem kulturnem razvoju, ki je človeškemu intelektu poslednji in najvišji smoter socijalnega procesa. Umetnost mu je „veliko in krasno poprišče najčistejšega življenskega užitka“. Ne priznava, da bi bile v umotvorih skrite kake „nežne misli“, kakor trdijo umetniški entuziasti in estetiki. Edina večna ideja, ki živi v umotvorih, je dejstvo, da prispeva umetnik k olepševanju življenja in da umetniški užitek oplemeniti človeške šege in nazore.¹⁾ Odločno pa zanika Gumpłowicz, da bi vsled rastoče kulture napredovala morala in bi ljudje postajali boljši. To so gotovo sodbe, ki jih je mogoče razlagati tudi drugače, ker je lahko navajati razne primere. Visokokulturna doba preporoda je bila na primer npravno jako popačena. Med naravo in kulturo vlada vedno neko nasprotstvo.²⁾ Narava ni mati, ampak mačeha kulture.

Državoslovec, kakršen je bil Gumpłowicz, pač ne more spisati socijalne filozofije, ne da bi se bavil z najvažnejšim socijalnim pojavom, državo.

Predstava onega pojava, ki mu je žrtvoval toliko znanstvenega dela, o katerem je razmišljal bolj nego o vsakem drugem, je bila vedno mračna, okrvavljena, demonska. Država mu ni idealen stvor, ki varuje mir in varnost, dobrohoten policist in ponočni čuvaj, ampak pravi Leviatan, ki vse zdrobi, kar se mu protivi, ki ne pozna ne usmiljenja, ne idealov, ne ljubezni, ki sta mu kri in znoj podjarmljenih slast in užitek. V svojem poslednjem konfiteor ne izreka laskavejše sodbe o državi. Država mu je sredstvo za izkoriščanje širokih slojev. Državo je ustvarila neenakost posesti in vsak poskus, nstvariti enakost, pomenja razpad in pogin. Naraven zakon sili množice, da jih prešinja globok, elementaren srd proti državi. Podajem mnenja, ne da bi dostavljal ne komentarja, ne kritike, ali so ti nazori upravičeni. Gumpłowiczevo naziranje o državi ostaja mračno in temno; anarhija je stala ob zibelki države in anarhija triumfuje ob njenem grobu. To je ena tistih smelih, nekako pesniških primer, ki so povzročale, da so naivneži imenovali Gumpłowicza — anarhista. Pa Gumpłowicz ne obupava. Izraža nado, da bode veda našla načela nekaki makrobiotiki države. To bi naj bil vrhunec znanstvenega dela in truda. Sociolog bi naj podaljšal življenje držav, kakor skuša zdravnik podaljšati življenje bolnikovo.

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 135.

²⁾ Sozialphilosophie, str. 142.

Dosedanja razmotrivanja o kulturi in državi naj bodo nekaj uvod v Gumplowiczovo politiko. Njegovo pojmovanje politike je skrajno realistično. Politiko imenuje on dejalnost, katere svrha je, ohraniti eni socialni skupini pretežnost nad drugo. Drugod izraža, da so politika vsa ona dejanja, ki omogočajo pristašem ene skupine, podvreči z javnopravnimi institucijami in čini pristaše drugih skupin. Iz teh besed je razvidno, da izključuje Gumplowicz povsem vse etične prvine politike. Ali je poklicana sociologija dajati nasvete politiku? Gumplowicz ni več tako samozavesten kakor nekdanj ob času, ko je predaval v Draždanah o „sociologiji in politiki“. ¹⁾

V kratkih, jedrnatih odlomkih osmega poglavja razpravlja Gumplowicz o monarhizmu, fevdalizmu, klerikalizmu, kapitalizmu, liberalizmu, socializmu in grupizmu. Vladar je Gumplowiczu vsaj začetkom monarhične dobe službujoč organ, orodje vladajočega razreda. Vladajoči razred ne more sam izvrševati vlade, treba je nekega činitelja, ki je vsaj navidez nepristranski, in to je vladar, ki je pod vplivom najsilnejše socialne skupine. To je na vsak način originalen način sociološkega pojmovanja monarhije, in treba ga bo še popolniti v marsičem. Fevdalizem je po Gumplowiczovem mnenju precej širok, vseobsežen pojem, ni to fevdalizem pravnega zgodovinarja. Fevdalen je vsak sloj, ki izkorišča drugega. Tudi kapitalistna doba ima zdaj fevdalizem; kapitalisti in borzjanci so moderni fevdalci, njih gradovi so borze. Brez kapitalizma po mnenju L. Gumplowicza ni kulture; kapitalizem je bojda mogočen činitelj kulturnega razvoja. Gumplowicz omenja Marksovo teorijo o nadvrednosti. S precejšnjo gotovostjo trdi, da ta teorija odgovarja realnim razmeram. Po Masarykovi strogi in pravični kritiki Marksovih nauk bi naj bil Gumplowicz nekoliko opreznejši. Kar se tiče socializma, nam ne nudijo Gumplowiczewa izvajanja mnogo zanimivega gradiva. Tem važnejša so njegova mnenja o cerkveni politiki.

Prav prepričevalno dokazuje Gumplowicz tesno vez, ki je med monarhijo in cerkvijo, zanika pa, da je cerkveno mišljenje danes še podlaga monarhije. Gumplowicz je tudi v tem svojem zadnjem spisu odločno nasproten političnemu vplivu cerkve. Nekakemu lapsus calami je treba menda pripisati dejstvo, da se nahajata v spisu dve si nasprotni trditvi. Pravi: „Država mora računati s cerkvami in računa tudi ž njimi; z najmogočnejšo izmed njih, to je z ono, ki šteje največ vernikov, mora brezpogojno skleniti zvezo, in treba je,

¹⁾ O tem vprašanju glej moj članek v „Naših zapiskih“ VI. zvezek, 11. in 12. O pomenu sociologije, ki obsega kritiko „praktične“ sociologije.

da je ž njo v dobrih stikih.“¹⁾ Na drugem mestu pa pravi: „Zveza cerkve z državo je danes neupravičena in v zasmeh vsem pravičnim zahtevam razvitejše kulture.“²⁾ Sociolog Gumplowicz, ki se je nekdanj tako skrbno izogibal vsakemu proroštvu, je šel tik pred smrtjo med proroke. Gumplowicz smatra ločitev cerkve od države v Franciji za logično posledico proklamacije človeških pravic ob času velike revolucije. Kakor je Francija prva proglasila človeške pravice, ji je tudi usojeno, prednjačiti v vprašanih cerkvene politike. Tem Gumplowiczovim izvajanjem bi le bilo dostaviti, da je zibel človeških pravic severna Amerika; Združene države so izvedle ločitev prej in dosledneje nego Francija, in ta čin je koristil predvsem katoliški cerkvi, kar francoski katoličani sami brezpogojno priznavajo.

Treba je, da se povrnemo zopet nazaj h knjigi, o kateri nam je razmotrivati.

Očividno je namenjena Socijalna filozofija v večji meri širokemu občinstvu, nego pa strokovnjakom. Vendar je knjiga zaradi tega tabo mikavna in značilna, ker se v njej pojavljajo vse posebnosti Gumplowiczovega sloga, vsi njegovi argumenti v ostrih, reliefno se odbijajočih obrisih. Tisto pretirano omalovaževanje jurisprudence se pojavlja tudi tu. Njegova polemika proti juristom je ostra, pikra in neredko nepravilna, kakršna je bila dolga desetletja. „Ein zweites Dornröschen schlief sie (die Soziologie), — einen jahrhundertelangen Schlaf, bis Prinz Soziologus kam, in die juristische Burg eindrang und sie aus ihrem Schläfe erweckte.“³⁾ Tako naziranje je enostransko, kajti vsako natančnejše metodologično preiskovanje nam priča, da sociologiji ni treba biti v večnem sporu s pravnimi disciplinami. Pretirana, razvoju vede le škodljiva trditev je, da je državna veda čisto prirodoslovnega značaja. Odločno odklanja Gumplowicz enotno voljo države, sploh zanika, da bi bila država enotna celota z enotnim smotrom. V tem oziru se krije njegovo mnenje skoraj doslovno z mnenjem francoskega državoslovca Duguitta.

Gumplowicz se tudi v svojem poslednjem spisu ni izneveril tistemu blestečemu, napol žurnalističnemu slogu, ki žrtvuje izraziti lapidarnosti vse estetične premisleke. Neka sijajna žurnalistična žila se pojavlja premnogokrat pri Gumplowiczu. Kljub temu se pojavlja v socijalni filozofiji neka trditev o časnikarstvu, ki menda ni povsem verodostojna. Gumplowicz trdi, da vceplja časnik svoje

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 105.

²⁾ Sozialphilosophie, str. 143.

³⁾ Sozialphilosophie, str. 34.

nazore bralcem, in vendar ve vsak izkušen časnikar, da je nivô vsakega časnika dokaz intelektualne stopnje naročnikov. Časnik je odvisen od naročnikov in ne ti od časnika.

Precej obširno poglavje socijalne filozofije ima naslov „Smrt“. Predno je Gumpłowicz končal svoje življenje, nam je podal svoje misli o smrti. Treba si je življenje olepšati in zmerno uživati. Resignacija je edina prava življenska filozofija. Ako pa postaja življenje breme, naj se ga človek osvobodi z lahkim srcem. Pa to sme storiti samo oni, ki nima dolžnosti. To je strog, etičen pogoj. Gumpłowicz kara zdravnike, ki podaljšujejo življenje neozdravnemu bolniku, to je nečloveško. Treba bi bilo, da bi v takih slučajih smel zdravnik skrajšati življenje. Zakonodaja in zdravniški stan se pokoravata nespametni dogmi o absolutni vrednosti življenja.¹⁾ In vendar nima to načelo nikake podlage, saj narava sama nima nikakega usmiljenja, saj uničuje na stotisoče ljudi. Temu bi bilo sicer oporekati s splošnega kulturnega stališča. Ali ni skrb za posameznikovo življenje ena najvažnejših pridobitev novodobnega socijalnega mišljenja?

Smrt je Gumpłowiczu najindividualnejši dogodek v človeškem življenju in nima nikakega socijalnega pomena. Za njega nima smrt nič strašnega. Smrt mu je osvoboditeljica. Gumpłowiczewa izvajanja o smrti so zaradi tega tako značilna, ker dokazujejo nedosežni stoicizem, ki ga je prešinjäl pred smrtjo. Strašna, neozdravljiva bolezen, povzročujoča blazne bolečine, mu ne brani preišljevat i o smrti: „Dem offenbaren Willen der Natur entgegen kommen, ist die höchste Moralität: den Kranken und Lebensmüden ruft ja die Natur mit vernehmbarer Stimme in ihren Schoß zurück. Diesem Rufe Folge zu leisten und gesunden, lebensfrohen Menschen Platz zu machen, ist gewiß keine schlechte Tat, eher eine Wohltat, denn Menschen gibt es nicht zu wenig auf der Erde — eher viel zu viel.“ Ne bi želel, da bi se smatral e te vrste za nekako apologijo samomora, pa navesti jih je bilo treba, ker so psihologični ključ do poslednjega čina.

Gumpłowicz ni edini, ki je spisal tik pred svojo smrtjo nekako znanstveno oporoko. Tudi njegov drug in prijatelj Ratzenhofer je storil isto. Pa kaka razlika med obema spisoma, ki sta prava documenta humana. Ratzenhofer govori o svobodni individualnosti, ki mu je „der Kern der Lebenslust“, individualizovanje mu je edina pot k človeškemu izpopolnjevanju in zdravi, lepi človek mu je pogoj za blagostanje družbe.²⁾ Ratzenhofer priznava torej v polnem

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 125.

²⁾ Soziologie, str. 18, 20.

obsegu individualnost, ki ji odreka Gumplowicz eksistenco. Ratzenhofer se ogreva za narodnostno - enotne države, Gumplowicz pa zavzema nasprotno stališče.

Sila je Ratzenhoferju trajna funkcija socijalnega razvoja. Nikakor pa ni Ratzenhofer poudarjal pomena sile tako enostransko kakor Gumplowicz. Ratzenhofer nikakor ne zahteva ločitve cerkve od države, pač pa poudarja skupno z Gumplowiczem, da mora najti bodočnost sredstva in pot k notranji religioznosti.¹⁾ Nikakor nimam namena, sistematično na tem mestu razpravljati o nasprotstvih, ki bi jih mogli odkrivati med Ratzenhoferjevim in Gumplowiczevim znanstvenim prepričanjem. Primere, ki sem jih navedel, so precej samovoljno izbrane.

Življenskemu delu Gumplowiczevemu je zagotovljeno vidno mesto v zgodovini sociologije. Hiba, ki mu jo bi očitali, mu je skupna z Marksom in drugimi velikimi teoretiki. Enostransko poudarja neko skupino dejstev, ne da bi se opiral na druge nič manj važne skupine. Borba plemen in pomen sile za države sta bila Gumplowiczu dva glavna idola, vse drugo je stopalo v ozadje. Pa socijalno življenje ni tako enostavno, da bi mogli pripisovati onemu vzroku vse posledice.²⁾ Neoporečno je, da ima ta enostranost za znanstvenika tudi svojo ugodno stran. Zaljubljen je v svojo temeljno misel, tej misli žrtvuje vse, svojo srčno kri, zanjo se daruje do zadnjega vzdihljaja. Ako bi mu ne lebdela ta edina predstava pred očmi, nikdar ne bi našel sil, dati lastni teoriji dovršenost. Omenili bi naj še, da je psihologična stran največji nedostatek Gumplowiczeve sociologije.

Kaj pa Gumplowiczev socijalni pesimizem? Brez dvoma je to črnogledno naziranje o razvoju države in družbe nekoliko pretirano. Ne zabimo pa, da se v Gumplowiczu spaja poljska in semitska rasa. Do konca svojih dni je ostal navdušen Poljak, ki mu je srce krvavelo ob raztrgani domovini. Vsa politična zgodovina Poljske, ta državna tragika brez primere, je pravi vir njegovega pesimizma. V njegovih jeklenih izrekih o značaju države se zrcali bolešno trpljenje razočaranega poljskega rodoljuba, ki mu je vcepilo politično nasilstvo neznanski gnev in srd. Pa po Gumplowiczevih žilah kroži tudi semitska kri. Njegovi predniki so pripadali narodu, ki je tekom svoje tisočletne odiseje pretrpel mnogo več nego vsak drugi. To neizprosno, strašno kritiko državnega reda, katerega podlage so

¹⁾ Soziologie, str. 106.

²⁾ Soziologie, str. 115.

pa jeklene in neizpremenljive, je mogoče šele tedaj oceniti pravilno, če vpoštevamo dediščino rase. Temu izrednemu možu je družabni pesimizem izraz tankočutnega, rekel bi skoraj, rafiniranega sočuvstvanja z vsem tem, kar so pretrpeli njegovi predniki. Prešinja ga vsa nervoznost, skoraj bolna tankočutnost dveh starih plemen, ki jima manjka prave mladostne svežosti. Mnogo hujši obtožitelj je nego vsi nasprotniki sedanje družbe. Bolesten krik prihaja iz te velike duše, v njem je strnjeno stoletno trpljenje dveh ras. Pa po strastnem izbruhu stoletnega srda si stavlja Gumplowicz hladno in trezno vprašanje: Ali je mogoče, da se kdaj uresniči socialni ideal, da preneha izkoriščanje, preneha biti država oni veliki Leviatan? In odgovor je mrzel in neizprosen: Nikdar! Dasi brezpogojno priznavamo, da sta država in narodnost dve kategoriji, ki jima je v družabnem razvoju odkazano trajno mesto, vendar ni mogoče se strinjati z nazorom, da ni usojeno državi postajati vedno ljudomilejša, vedno popolnejša družabna institucija. Gumplowiczevo naziranje o državi se pač ozira predvsem na primitivno državo preteklosti. Poučno je proučevanje državne zgodovine italijanskega preporoda. Tam v Italiji se je rodil pojem novodobne države. Krvočni kondotijeri in brezvestni tirani so mu kumovali; to je bila doba političnega zločina. Prestavimo si takega knežiča rinuscimenta v našo dobo. Ves njegov moralni milje bi se nam zdel čisto tuj. Nikjer ne bi našel s svojimi političnimi običaji domovine in zavetišča, niti na skrajnem slovanskem jugu ne. Državni red, kakršen je bil ob času Machiavellija, bi bil danes nemogoč. Politična morala ni več tako primitivna kakor v oni blesteči dobi in tudi državno ustrojstvo se je temeljno izpremenilo.

Fanatik resnice je bil Ludovik Gumplowicz. Mrzlična želja in težnja, iskati resnico, ga je prešinjala celo življenje. Gola, neprikrita, brutalna resnica mu je najvišji vzor. V njegovem pesimizmu in skrajnem realizmu, ki je poznal samo temne strani družabnega razvoja, je bila neka neantična, skrajno novodobna črta. Pa njegove misli so bile jasne in krepke kakor konture grškega hrama, ki se odbijajo od kristalno čistega, življensko silo dihajočega, s solnčno gorkoto nasičenega ozračja. Gumplowicz je bil kljub svojemu pesimizmu osebnost, ki je širila okoli sebe pravo znanstveno jasnost in gorkoto. Bil je izreden človek in spada med one, ki rastejo po smrti.

Književna poročila.

Trdina Janez, Zbrani spisi, VII. knjiga: Bajke in povesti VI. Založil L. Schwentner. V Ljubljani 1909. 8°. 232 str. Cena broš. 2-70 K, vez. 3-70 K.

Trdino štejem med prve učitelje slovenskega ljudstva. Sicer ne poučuje v gospodarskih, kmetijskih ali obrtnijskih listih s suhoparno besedo in učeno navlako, ampak potuje po malone vseh dolenskih krajih od Višnje Gore do Metlike, od Krškega do Ribnice in Kočevja. Prenočuje često po kmečkih krčmah na slami ali senu, uživa dolensko gostoljubje v premnogih hramih in zidanicah, obiskuje božja pota na Žalostni Gori, na Zaplazu, pri Materi božji pomočnici poleg Kostanjevice, pri Treh Farah poleg Metlike itd. in se udeležuje vsakovrstnih bližnjih in daljnih semnje, pa tudi brezbrojnih cerkvenih shodov in proščenj, da študira med Dolenjci, v tej glavni in najčvrstejši koreniki Slovenstva, našo narodnost, naš značaj in sploh vsa svojstva našega plemena. (Prim. njegova avtobiografska pisma v Ljubljanskem Zvonu 1906, str. 428.)

Na jesen 1867. l. je začel v Bršlinu pri Novem mestu te študije. Razkril je mnogo ran našega življenja, a se pomudil tudi pri marsikateri lepi strani Kranjcev, odnosno Slovencev. A kar je največ vredno, svoje misli nam razodeva v bajkah in povestih in ne v duhovitih, oziroma duhomornih člankih. V gostilno se usede in posluša pri poliču vina razgovor pincev, ali ga prepodi nevihta pod streho ljubeznivega vaščana, ali pa se sreča na cesti, v gozdu ali kjerkoli z osebami svojih „Bajk in povesti“. Beseda da besedo, a vsak razgovor se plete o tem, kako bi se povzdignilo blagostanje ali нравno življenje naših ljudi. Trdina sam govori redkokdaj; besedo pušča možem in ženam, dobrim in slabim, a ponajveč takim, ki so se povzpeli iz nič do denarja.

To obliko pouka smatram za naše razmere za najbolj uspešno, ker je slovenski kmet proti gospodi še vedno preveč nezaupljiv in ne vselej po krivici.

Jasneje nego iz katerekoli druge knjige se zrcali Trdinov poučni namen iz šestega zvezka njegovih „Bajk in povesti“. „Jana“ se mi zdi napisana nalašč v pouk lepim dekletom na deželi, zato tudi nima pravega konca, ampak je prezgodaj odsekana kakor marsikatera izmed verskih bajk. Trdina kaže tu na obrt, ki obeta več zaslužka in naklada manj truda nego kmetijstvo. Govori tudi zoper razvado nekaterih naših delavcev, zlasti delavk, češ, „Jana se ni sukala kakor kaka vrtavka, hodila in delala je raje počasno kakor naglo, večkrat je tudi par trenutkov postala in premišljevala, ali prav zato, ker je vsako reč tako dobro natanko prej preudarila in pretehtala, vršili so se posli o pravem času, na pravi način in nikoli ne gospodarjem v škodo, zbugo ali sramoto“.

V „Službi“ nam pove Haskovo pravljico o delitvi zemlje med Hrvata in Kranjca, ki sta prišla zadnja na vrsto, ko je delil Bog svet med narode. Njena ideja se vleče skozi celo knjigo: našemu narodu se ni treba seliti med tuje ljudi, v tuji svet čez morje; če ga tare revščina doma, je njegov kruh, njegova Amerika v sosednji zemlji naših bratov Hrvatov.

Pričujoča knjiga „Bajk in povesti“ nastopa proti provincijalizmu, ki je razširjen zlasti pri nas, brani hrvaški narod in jezik in uči bratovsko vzajemnost.

Njena ideja je krasna že z narodnega stališča. Kajti ko se izseljujejo Slovenci čez morje, se naseljujejo in bogate Švabi na zemlji onkraj Kolpe. Čas bi bilo, da bi padla pogubna pregrada, katero je navalila do oblakov visoko domača zavist in nevednost, posebno pa tuja laž in zatiralčeva zloba (str. 138.).

Knjiga nam podaja tudi sicer toliko uvaževanja vrednih misli in naukov, da ji želimo, da bi jo imela vsaj vsaka naša vas in se učila iz nje, kako grda je hínavščina ali mrzla sebičnost med otroki in starši ali kako strašna je slovenska svojeglavnost, slovenska trdovratnost, dalje da se sovražita vino in težko delo, da praktični ljudje še nikdar niso bili skupuhi, koliko zmore medsebojna pomoč („Hudevci!“) itd. „Berači“ so v tem oziru skoro osameli v slovenskem slovstvu.

Bralna društva, ljudske knjižnice in slične naprave naj segajo prav pridno brez razlike mišljenja po tej knjigi, v kateri čitam na 141. strani: „Zame je na svetu en Bog, ena vera, ena kranjska deželca, ena ljubica mojega srca! — — —“ in v kateri se govori o duhovnikih jako spoštljivo, o veri pa kot o svetinji našega naroda.

Prepričan sem, da bode čitalo knjigo naše ljudstvo rado, kakor sploh čišla Trdino. Saj je on pisatelj našega naroda po lahkem in splošno umevnem slogu, polnem zdravega sarkazma, in po snovi. Sicer so se zarodile „Bajke in povesti“ v njegovih fantaziji, toda v narodnem duhu, poleg narodnih spominov, poročil in nazorov. V dušo slovenskega naroda ni pogledal nihče tako globoko kakor on. Kako lepo pripoveduje o slovenskih zakoncih, ki se sramujejo skrivnosti zakonske postelje pred svetom in se zato vedejo na zunaj, kakor bi se ne zmenili drug za drugega, ali o slovenskih materah, ki ves dan in vso noč božajo in poljubujejo mrtvega otroka in se jokajo in ihite dan za dnev, včasih po več tednov, dokler ne usahne vir solza, a govore o svojih miljencih (str. 155.): . . . „Komaj spravim enega na noge, že se prisili na svet in na moja pleča drugi, pa tretji, pa četrti. Omožena sem komaj pet let, imam že štiri take krokarje, da se ne morem ganiti med njimi. Takrat, oho, takrat se človek lahko veseli, kadar mi da prasicca kakih osem mladičkov, sitnosti je tudi z njimi, ali že čez pol leta pa tudi prireja, da kaj izda. Ali pa če se poleže lepo tele, kak junček, dobim zanj čez tri leta stopetdeset goldinarjev. Kdo pa mi da le en groš za vse te štiri lakotnike? Saj bi jih rada prodala ta hip vse, ali se ne bo našel kupec zanje, če jih grem ponujat v križemsvet. Me uboge kmečke matere smo res take sirote, da bi točila lahko za nas kaka usmiljena duša krvave solze!“

Enako trdo kakor o „vampih“ govore o svojih možeh, n. pr. „Kaj pa moj! Prodaj je žito, ali pa mislite, da je plačal davke? Njegova davkarija je pri Froncu (krčma v Novem mestu). Prej se nikoli ne pritepe domu, dokler ne zažre pšenice do zadnjega zrnca. Valja se, domu tavajoč po blatu ko svinja. Obleke ne napravi ne meni, ne sebi. Rubili so nas že dvakrat. Čez pet let pojdem beračit, če se mrha ne zaduši prej v kaki mlaki“ (str. 159.).

Toda zapomniti si je treba za vselej, da je Slovenec v besedah hud in tudi hudoben, v dejanju pa krotak in blagodušen.

Predvsem so vredni Trdinovi spisi zato priporočila, ker pomnožuje in bogati v njih stare narodne nazore z idejami napredujočega časa: z rodoljubjem, svobodoljubjem, slovenstvom in slovanstvom, s hrepenenjem po prosveti in vseh drugih zakladih, ki pospešujejo človeško blaginjo.

Njegov jezik je vzoren. Prvič je pilil svoje spise in dobro prej premislil, predno je kaj zapisal, saj se je celo jezil nad majhnimi tiskovnimi pogreški, drugič

se je učil od naroda za narod. Opozarjam tu na izraze, kakor: „To nagnjen (ljubezen) se mora prej izonegaviti“ in podobne. V tem oziru se mi zdi najbolj značilna „Kukavica“. Zato se čudim, kako se je moglo pri nas razmišljati (n. pr. I. Cankar v Ljubljanskem Zvonu l. 1905.), ali postane Trdina naroden pisatelj ali ne. Da je postal narodov ljubljenec, tega nas uči izkušnja. Iz izkaza, ki ga je priobčila „Ljudska knjižnica“ v mariborskem „Narodnem domu“, posnemamo, da se je prečitalo l. 1909. Jurčiča 331, Krsnika 188, Tavčarja 134, Cankarja 120 in Trdine 149 knjig, in to v okraju, ki je kolikor toliko tuj za Trdinove „Bajke in povesti“.

Čudim pa se Trdini kot pisatelju, da je imel tako malo zmisla za opisovanje naravne krasote dolenske strani. Kdor je videl enkrat novomeško okolico, je ne pozabi nikdar več kakor ne njenih ljudi. In Trdina sam pravi v svojih avtobiografskih pismih, da so ga Gorjanci tako očarali, da jih je izbral za domovino svojim bajkam in povestim, ali pa na drugen mestu: „Stifter se mi je najbolj priljubil radi svojega prekrasnega, originalnega sloga in jezika in velepoetičnega risanja prirode“ (Ljubljanski Zvon 1906, str. 81.). Kako lepa je Trška gora, a kako nepoetično jo je opisal Trdina na str. 206! Poezije svoje zemlje ne čutijo in ne vidijo naši pisatelji. Love se in besedah in hodijo slepi mimo najkrasnejših prizorov. Kje je slovenski poet, ki je kdaj zapel „ako veličastno himno poeziji vinorodnih spodnještajerskih gor, kakor jo je Nemec Rudolf Bartsch v svojem romanu „Zwölf aus der Steiermark“! . . .

Ne morem si kaj, da ne bi omenil končno Trdinove posebnosti glede besednega reda: „kajti se je napovedalo več domačih fantov“ (str. 129 in drugod). Tudi sicer ospupne bralec tuintam ob stavi besed pri naslonicah; dosledno piše Trdina „z lepo“. Nedoslednosti v pisavi je jako malo, nekatere oblike in izrazi so za Trdino nenavadni. Ali jih ima na vesti — anonimni urednik? *Dr. Lokar.*

A. S. Puškin: Jevgenij Onjegin. Preložil dr. Ivan Prijatelj. (Prevodi iz svetovne književnosti VI.) V Ljubljani 1909. Izdala in založila Slovenska Matica. 8°, 220 str.

Za „Gorskim vencem“ in „Faustom“ je izdala Matica letos delo visoke umetniške cene, ki pa je obenem zanimivo tudi za širše občinstvo. Prevod je oskrbel dr. Ivan Prijatelj, ki si je s svojimi prevodi iz slovanskih jezikov in iz francoščine pridobil glas enega naših najboljših prelagateljev. Poleg prevoda je dodan tudi — na preskopo odmerjenem prostoru — spreten uvod za umevanje Puškina in Onjegina, ki nekako na zunaj kaže, s kako ljubavjo in intimno poglobitvijo je prelagatelj vršil svoj nikakor lahki posel. V tem uvodu nastopa kot znanstvenik in poet, ki je spoznal Puškina „glavo in srce“, ki pa zna z veliko spretnostjo to znanje dajati tudi drugim in jim tako odpreti vpogled v globlje življenje in bitje navidez tako lahkega, površnega „Onjegina“. Prevod se bere cele dolge partije kakor original; v njih se je prelagatelj pokazal kongenijalnega tolmača, ki se je popolnoma vglobil v izvirnik in ga podal z vso njegovo očarujočo prešernostjo, ki je tudi v tempu prevoda srečno zadel vso ono prikrito resnobo ženija, ki se skriva za gladko, salonsko ironijo, nedolžnimi zabavljicami in „okroglimi“ verzi, ki zvane tuintam — navidez! — kakor kaka brezskrbna lajnarjeva poskočnica. Pismo Tanje (verz 1776—1854) je divno prevedeno, ne z dosledno pridržanim metrom izvirnika „Pesem deklet“ (verz 1967—1984). Posebno pa so se posrečili opisi narave, kakor n. pr. opis jeseni (2446—2487) in opis zime (2614—2641).

Snov sama po sebi in Puškinova tehnika zahtevata od onega, ki hoče „Onjegina“ brati s popolnim užitkom, nekaj več literarne in kulturne izobrazbe, nego je

ima večina našega čitajočega občinstva; temu bo deloma odpomogel uvod, deloma pa pripomnje Puškina in prelagatelja. Res, da bo kljub vsemu temu ostalo v tem delu precej mrtvih mest („azil drijad zamišljenih“, „Prijam kmetiške idile“, „oligarške zabave“ i. t. d.), zato pa bo čitatelje zanimala snov sama, posebno pa številni opisi in satirični mahljaji. Taka mesta, v katerih Puškin posnema ali smeši stari klasicistični slog, je prelagatelj tuintam prepesnil; tako pravi namesto Zena „nebesa“ (v. 34, 5494) in sloveni „hram Kipride“ z „ljubezni uta“ (2298), kar pa ni bogve kako bolj jasno in umljivo. Vse to so težave, ki tiče v originalu samem. K tem pa je prelagatelj še sam iz svojega uživajočemu občinstvu pripravil precej težkoč, ki branijo in ovirajo uživanje in pravo umevanje prevoda. Prelagatelj je večkrat nedosleden pri rimah in akcentu. Tako ima rime „prav“ (gen. pl.) in „prav“ (adv.) v verzih 324—325, „prav“ (adv.) in „zabav“ (gen. pl.) v v. 1164—5; naglaša zdaj „nohte“ (319), zdaj zopet „nohté“ (322, 326), piše „prijatlju“ (812), „prijatlja“ (875), drugič z apostrofom („prijat'lji“ (2008), „prijat'lja“ (3284, 3637, 4780), enkrat ima „prijatelja“ (trizložno! 4537), drugič zopet štirizložno „prijatelji“ (2174, 2179). Enkrat piše „vsikdar“ (1058), sicer pa „vsekdar“ (1097, 1209, 1645), enkrat ima „kartač“ (1207), drugič pa kvartač“ (5347). Po ruskih vzorcih so narejeni nepravilni glagolniki: oproščenje (348), spozabljenje (1006), začudenje (1654), sožaljenje (1657, 5154), pozabljenje (3938), vzradoščenje (4984), razžaljenje (5046), po ruskem vzorcu je sprejel nom. sing. „tenj“ (702), a v verzu 365. ima acc. plur. „tenje“. Če pomislimo, da ima „Onjegin“ nad 5600 verzov, bomo pač take neskladnosti in nedoslednosti lahko umeli in opravičili, ker se dajo težavno kontrolirati. Manj opravičljive pa so one nepravilnosti, ki stoje same zase. Nekatere so slovniške, druge zopet tehniške. Nepravilni (in težko umljivi) sta zvezi „za scela okni“ (365) in „bore fantomov“ (nam. bornih; 2231). Glagol „vicati se“ je precej nenavaden in težko umljiv; vrhu tega je že Levstik svoje dni v „Novicah“ pokazal, da je nemškega rodu (ge—witzigt sein, odtod naše „vice“); verz „nič vstanu vroča ni mladost“ (1041) bi se prav lahko glasil: „ne more vroča nič mladost“, ravno tako je slovniško pogrešen verz 1567: „odpri in pridi k meni sest“. Verz: „morala spanec nam budi“ (1497) si pomaga s figuro, ki pa si nasprotuje sama v sebi, ki je torej nemožna in pogrešena (v pesniški plastiki mrtva), trditve, da sta Puškino „dve nožici v spomin seli“ (407) pa je tako neokusna, da se čudeč povprašujemo, kako je prišla v to delo. Njen oče pa ni Puškin, dasi sta mu ti dve nožici delali mnogo — tudi pesniško-tehniških — skrbi. Zanimiv je verz „On ljubil je, kot v naša leta — ne ljubi več se, . . .“ (1054—5), kjer je fraza „v naša leta“ posneta po ruskem izvirniku, a je v slovenščini nepravilna.

Prelagatelj se vseskozi in verno drži izvirnikovega besedila in prelaga zvesto po predlogi. Vendar pa je na nekaterih mestih podal zmisel precej po svoje, s tem pa je prevod večkrat postal medel, brezbarven, težko umljiv ali celo napačen. Preloga pravi (627—633): „I jaz Italije noči — navžil se bom v slasti sladkostni, ko z Benečanko bom mladó, — zgovorno zdaj in zdaj nemó — se vozil v gondoli skrivnostni; — ž njo našel v srcu bo odmev — Petrarkov in ljubezni spev“; izvirnik pravi mnogo bolj plastično in jasno: „od nje se bode naučila moja usta — jezik Petrarke in (jezik) ljubavi.“ — Ko je Onjeginu umrl oče, je k njemu takoj pridrl „ves upniški zgrabljivi roj, — vsak um, račun imel je svoj. — Boječ se dolgih tožb, Jevgenij — z usodo zadovoljen je — jim dedščine prepustil vse, — češ, da izguba je poceni; — mogoče znal je naskrivaj, — da strica kmalu bode kraj (654 661)*. Izvirnik je malo drugačen: „Tedaj je umrl njegov oče. — Pred Onjeginom se je

zbrala gladna tolpa upnikov. — Vsak ima svoj um in svojo pamet (To je: v takem neprijetnem položaju si pomaga vsak, kakor ve in zna, po svojem *umu* in *preudarku*). — *Jevgenij* (Puškin to poudarja s tem, da stavi ime na začetek verza, kar pa je v prevodu izginilo) — si je pomagal s tem, da je, ker so mu bile tožbe zoprne, — zadovoljen s svojo usodo, — (kar) njim prepustil dediščino (v prevodu je pl. neumesten!), — ker ni videl v tem velike izgube, — ali ker je po ovinkih izvedel, — da mu bo stric umrl. — Ker pravi prelagatelj v verzu 821 namesto „dve omari, miza, divan“, kakor stoji v izvorniku, kar sumarno: „oprava stala ni nagosto“, se čitatelj v verzu 822 začuden ustavi ob obliki „omari“, ki ni mogoče kaka tiskovna napaka, ampak acc. duala. Enako sumarno so prevedeni tudi naslednji stihi, zadnja dva pa sta — vsled ponesrečene slovniske igracije — težko umljiva. — Verzi 2204–7 imajo v izvorniku bolj preprost in jasen zmisel: sorodnike moramo o Božiču obiskati ali jim pisмено čestitati, da bi si ostalo dobo leta ne mislili o nas . . . (kaj, tega Puškin ne pove, uganemo pa lahko, da nič lepega). — Verze 2213–2216 je prelagatelj krivo umel in zato preloga tukaj ne daje pravega zmisla. Puškin pravi: „Je že tako. Le moda, samolastna narava, potok svetskega, javnega mnenja . . . (to troje se *ne* da vladati). A lepi spol je lehak kakor puh“. Prelagatelj je namesto tega, pri Puškinu *ostro* poudarjenega kontrasta postavil neizrazit, brezbarven, napačen „in“; v verz 2214 pa vtihotapil nepotrebni „njih“, ki zmisel pači in krivi.

Na take in enake stvari je naletel kritik, ko je bral prevod s stališča uživačnega občinstva in le tupatam, kjer se mu je zdelo kaj nenavadno, nejasno ali sumljivo, pogledal v izvornik. Take stvari motijo in ovirajo (kakor tudi ne ravno redki trdi verzi) čitatelju poglobitev v umetniško delo, ker so nekatere mrtve točke, preko katerih se mora z muko in naporom zaganjati. S tem pa se venomer trga ona intimna notranja vez med umetnikovim delom in čitateljem, brez katere ostane vsako delo za čitateljevo srce in njegov duh neplodno. To in še drugo (opazka k verzu 1565 n. pr. bi morala stati že pri verzu 1160; verz 3378 hodi po treh in ne po štirih) pa nam tudi dokazuje, da se je prelagatelju s publikacijo zelo mudilo, kar pa nikakor ni bilo potrebno. Prevod je za prelagatelja in „Matico“ zaslužno delo; zasluga pa bi lahko bila mnogo večja, če bi dr. Prijatelj dela ne bil dal tako hitro iz rok; na vsak način pa je Matica prevodu nastavila previsoko ceno.

Želimo in upamo, da bodo naši izobraženci brali ta prevod z užitkom, naši mladi pisatelji pa s — pridom.

J. A. Glonar.

Lazarič Lindarski. Povest v verzih. Spesnil Janko Šanda. Samozaložba V Zagrebu 1909. M. 8°. 168 str. Cena 1'60 K.

Josip Lazarič se je kot nadporočnik l. 1809. bojeval proti Francozom in bil smrtno nevarno ranjen. Posebno se je izkazal, ko je leta 1813., opirajoč se na ljudsko vstajo in angleško brodoge, osvojil po zmagi nad Francozi pri Lindaru v desetih dneh celo Istro. Za to je dobil v pohvalo red Marije Terezije in predikat „Lindarski“. V Pazinu ga časti spomenik, ulit iz francoskih krogel, dobljenih v bitki pri Lindaru. — Tega Lazariča in te boje opeva Šanda v tej „povesti v verzih“, ki je svoje vrste jubilej ob stoletnici „Ilirije“. Pa ne Napoleonove, ampak avstrijske; a tudi to ni jasno izraženo, ker je glavna gonilna sila ljubezen, sveta in svetna, in ker zavzemajo večino knjige precej nespretno iznajdene in prikazane spletkarije okoli Lazaričeve žene Zale. In naposled se pisatelj — da ne bo na nobeno stran zamere — v „Epilogu“ pokloni še ženiju in slavi Napoleona. Snov je vzeta iz devetnajstega stoletja, a pisana s patosom arheoloških epopej, ki ga povzdiga še

— redko pravilni — srbski junaški deseterec in v katerem igrajo svojo nehvaležno vlogo stara slovanska imena Ljubomir, Slavogoj, Branislav, Staroslav (!), Stojislava. Kar je epike v tej knjigi, jo duši ploha liričnih partij in dolgovernih govorov in dvogovorov, ki se vlečejo včas kar čez cele strani. Najslabši med vsemi XV spevi so oni, ki so izključno lirični. Tuintam se zablesti kak srečen verz, a kmalu utone v splošni povodnji stihov, stihov in zopet stihov. Delo je brez enotne zasnove, tehnično pogrešeno in brez kake umetniške vrednosti. Edino ceno ima opis starih pravnih običajev v Reziji (str. 140–142) — če je pravilen. Naši politični in kulturni zgodovinarji pa naj to knjigo registrirajo kot „drugi zvon“ ob francoskem jubileju, ki na eni plati poje zmage avstrijskega orožja, na drugi pa klenka: „Podoba zrem lestno v oblakih zatona: „Ilirje oživiljene“ zlata je krona. — Podoba prelestna, nikdar ne izgini, oj, zvezda ti rešna rodu, domovini!“ — Za ta spis bi bila primernejša „Ilirija zveličana“ — potem bi bila ideja enotna in tendenca — jasna.

J. A. Glonar.

Pedagoški letopis. Na svetlo daje „Slovenska Šolska Matica“ v Ljubljani. Uredila H. Schreiner in dr. Jos. Tominšek. IX. zvezek. 1909. V. 8: 204 str.

„Slovenska Šolska Matica“ je izdala za minulo leto svojim članom — šteje jih 1622 — petero knjig. Poročila o njenih strokovnih publikacijah, kakor so „Nazor na nauk za drugo in tretje šolsko leto“, Lavtarjevo „Posebno ukoslovje računanja v ljudski šoli“ in „Prosto spisje v ljudski šoli“ — moramo prepustiti strokovnim listom; naše širše občinstvo pa utegne zanimati vsebina „Pedagoškega letopisa“, posebno pa začetek „Zgodovine Slovencev“, katero je spisal za njeno „Poljudno znanstveno knjižnico“ dr. Ljud. Pivko v Mariboru.

Na prvem mestu „Letopisa“ čitamo zanimivo razpravo prof. Frid. Juvančiča o „Pouku francoščine in modernih jezikov sploh“¹⁾. Francoščina je svetovni jezik, razširjena v inteligentnih slojih vseh narodov sveta, in v treh četrtinah evropskih srednjih šol je obligaten predmet; priznana je po vsem svetu kot diplomatski in mednarodni prometni jezik. Noben drug živi jezik se ne more ponašati s tako „nedosežno prožnostjo, jasnostjo, ljubkostjo in eleganco“ (9); francoske šege in navade so bile in so merodajne za vse ostale narode, francoska umetnost na literarnem kakor na upodabljačem polju in znanost imajo še danes važno vlogo v evropski kulturi. Vzroka torej dovolj, da se vsak slovenski izobraženec bavi z učenjem francoščine, predvsem slovensko dijaštvo, kateremu je znanje tega jezika večkrat tudi gmotnega pomena. Pisatelj nas seznanja z raznimi metodami, po katerih se je poučeval ta jezik in razvija danes veljavna načela, po katerih se vrši modernojezikovni pouk, kjer ga imajo v rokah z duhom časa hodeči praktiki. Začetek pouka bodi glasovni kurz, ki veljaj v prvi vrsti sluhu in glasovnim organom ter šele v drugi vrsti očem in pravopisu (28). Druga stopnja imej za smoter izpopolnitev slovniške tvarine, osobito z ozirom na frazeološke in sintaktične posebnosti, uvrstitev onih elementov, ki si jih je bil učenec na nižji stopnji prilažil le leksikalnim potom, v sistem, slednjič poglobitev v duh jezika sploh (30). Na višji stopnji pouka naj stopi slovnica v ozadje in tudi v štvu morajo odstopiti realije prvo mesto leposlovju (32). Te tri stopnje pisatelj podrobno opisuje in pojasnjuje s primeri. Nato govori o organizaciji modernojezikovnega pouka na avstrijskih srednjih šolah, kakor je urejen po novejših določbah, o učnih sredstvih za

¹⁾ Študija je izšla tudi v posebnem odtisku in se dobiva v komisijski založbi L. Schwentnerja v Ljubljani po 50 h, po pošti 60 h.

šole in samouka; med zadnje šteje kot najboljše znano Toussaint-Langenscheidtovo metodo. Par resnih besed je namenjenih učitelju modernih jezikov; pregled „Slovstva“ zaključuje razpravo — H. Družovič piše „O glasbeni vzgoji s posebnim ozirom na ljudsko šolo“, dr. Fr. Ilešič pa nam je podal v svojem spisu o prvih učiteljskih skupščinah na Slovenskem zanimiv prispevek k zgodovini našega šolstva.

Iz jugoslovanske lirike. Slovenački i bugarski pesnici. Prepevi Vlad. Stanimirovića. (Izdanje zadužbine I. M. Kolarca, 141.) U Beogradu 1909. V. 8°. 111 str. + 2 l. Cena 1 dinar.

Nas zanimajo predvsem prevodi iz slovenskih pesnikov; Prešernovih pesmi je 24, pet Zupančičevih in dve Aškerčevi. Gotovo je hvalevredno delo, seznaniti srbski narod z največjim pesnikom na slovanskem jugu, z našim Prešernom, saj se je storilo v tem oziru pri Hrvatih in Srbih razmeroma manj kakor pri Nemcih. Ali se naj tolažimo z optimizmom, da čita Jugoslovan Prešerna itak v izvorniku? — Za prof. And. Gavrilovičem, ki je prvi pisal med Srbi obširneje o Prešernu in ga tudi prevajal, se je lotil tega dela Stanimirovič, toda ne z najboljšim uspehom. — Pred prevodi stoji majhna življenjepisna črtica, kateri je bila Ganglova za mladino napisana brošura „Slava Prešernu“ glavni vir. Od tam je prepisoval cele stavke in včasih dodal kako neresnico še iz svojega. Gangl nam pripoveduje (str. 16—18), kako se je Prešeren na Dunaju seznanil z Grünom, Čelakovskim (!) in Kopitarjem. Te podatke je naš srbski prevajalec prepisal ter pripomnil, da je Prešernovo bivanje na Dunaju posebno važno, „što je učinio poznanstva i prijateljstva, koja su posle imala uticaja na ceo njegov život i njegovu književnu karijeru“ (11). S Čelakovskim v tej dobi še sploh ni bil znan; kak „uticaj“ pa sta neki imela Prešernov učenec Grün in estetično neizobraženi Kopitar na Prešerna? — Napačno je prepisal iz Gangla na str. 25., kjer je govor o zaprosenem dopustu, a še predno so mu ga dovolili, je Prešeren odločno zahteval, naj ga odpuste iz cesarske službe; istotako je nezmislil, kar je Stanimirovič dodal advokatorskemu izpitu, da je Prešeren „tražio dopust za advokatski posao pri sudu u Celovcu; ali mu ni to nehtedoše dati“. — Gangl menda nikdar ni imel „Kranjske Čbelice“ v rokah, ker piše na str. 29., da je to „zbirka pesmi itd.“ Srbski prepisovalec je že nekoliko radodarnější; on pravi, da je naš pesniški almanah zbirka „pesama, pripovedaka itd.“ Ostalih manjših in večjih nedostatkov v tej biografski skici ne omenjam, in vendar bi imel g. prevajatelj priliko, poučiti se o Prešernovem življenju vsaj nekoliko že doma iz Gavrilovičeve knjige: „Pisma o književnosti u Slovenaca“, katere je pregledal v rokopisu pok. slavist V. Oblak. —

In prevodi sami? To ni naš Prešeren, ta mojster forme! Lahko rečemo, da niti eden daljši prevod ne dosega izvornika. In ta dolga vrsta napak, ki izvirajo iz nazadostnega znanja slovenščine! Množ. „Dekletom“ prevaja z edn. „Devojci“. Kdo bi našel v verzih: Pitate me svi sugurno: „Kuda lutaš tako žurno?“ začetek veličastnega „Kám?“ z mogočnimi moškimi rimami?! — V „Izgubljeni veri“ pravi: „Al' ne mogu, moraš znati, K' o pre tebi verovati“. Verovati komu in verovati v koga je vendar različno! V pesmi „Slovo od mladosti“ čitamo verz: „Prosjaka sudba u kolevku meće!“ V sonetu „Hrast . . .“ ni razumel verza „Ko spet znebi se gózd snega odeje“, ker pravi ravno nasprotno: „Kad opet do dju snežni zimski danci“. Sicer pa hrani ta sonet še par napak, ker ni razumel glagola „brleti“; ne ve, da je v sonetu „Življenje ječa . . .“ „Prijazna smrt, predolgo se ne múdi“ . . . imperativ; napačno je prevedel „O Vrba . . .“ Kako okorno in ponekod banalno se glasi prevod romance „Ženska zvestoba“! Da slovenske besedice „grad“ ni razumel, še

ni najhujše. Le par prevodov smemo imenovati, da so se mu po vsebini posrečili. Iz sonetnega venca je prevel v drugačnem metru „magistrale“ z akrostihom: „Primikovej Juli!“ „Sonete nesreče“ je svojevoljo raztepel, kakor je našel to pri Ganglu. Značilno je, da je prevel vse one pesmi, ki jih ima Gangl, razen „Zdravljice“ in „Uvoda“ h „Krstu pri Savici“. Zunanjo obliko je velikokrat izpremenil, moških rim sploh ni nikjer pridržal, ker se protivijo duhu srbskega jezika. —

Aškerčeva dikcija je preprosta in lahko razumljiva, zato sta uspela prevoda mnogo bolje (Moja Muza, Najlepši dan). Da nežna lirika Zupančičeva izgubi v vsakem prevodu, je jasno, posebno pa še pri takem nespretnem prevajalcu, kakor je Stanimirovič. Naposled še vprašamo: Ali je prevajenje iz tako sorodnih jezikov, kakor so jugoslovanski, potrebno? Naj izda „Matica Hrvatska“ prvega jugoslovanskega lirika, pesnika svetovne slave, našega Prešerna v izvorniku s hrvatsko razlago!

Dr. Vinko Zupan.

Slovensko gledišče v Ljubljani. A. Drama. Ker je bila v predpustnem času godba Slovenske Filharmonije večkrat drugod zaposlena, je tako preostalo nekaj več večerov za dramske predstave; zakaj že nekaj časa se da zasledovati to načelo pri sestavi repertoarja: drama naj se igra takrat, kadar ne utegne godba sodelovati v gledišču. To dejstvo, samo na sebi jako neumetniško, moramo poudariti; kajti ono nam daje merilo, po katerem smemo presojati kulturno stališče našega gledišča. Vse kaže, da ima edinole lahkokrila muza operete in kvečjemu lahke opere pri nas prihodnost, pač zato, ker vleče, ker polni blagajno in zadovoljuje veselo zabavo zahtevajoče občinstvo. Da pa resne stvari, najsi bodo slovanske ali francoske ali norveške ali kakršnekoli, ne najdejo pri nas zasluženega odziva, se je jasno pokazalo v zadnjih štirih tednih. Ko so igrali glupo nemško burko, ki se poleg neslane dovtipnosti odlikuje še po častivredni starosti, mislim namreč „Robert in Bertram“ (5. in 8. febr.), in ko so se (13 febr.) pop. zopet uprizorili velepriljubljeni Rokovnjači, takrat so igralci za svoje burkaste vloge želi obilo odkritosrčne pohvale od veselo razigranega občinstva. A koliko praznin zeva po vseh prostorih, kadar pride na oder delo, ki ali še nima med nami svoje tradicije in pa bi bilo treba zanj toľči na veliki boben kričave reklame! Zakaj ime avtorja še ne vleče: Björnson in Maeterlinck sta v naših razmerah ravno tako malo vabljiva, kakor Gabriella Zapska ali Henry Bataille. A če že pri prvih dveh ne vleče njiju ime, bi smeli pričakovati, da bo pri nas mikalo vsaj delo poljske pisateljice, ker se čujejo včasih glasovi, ki žele, naj se goji slovanska drama —, ali da bo napolnila gledišče moderna francoska drama, ki ima celó reklamsko prikrojen naslov. A vse nič ne pomaga! „Logarjeva Krista“ z živo srnico in „Ločena žena“, že po imenu interesantna, to je vse kaj drugega!

Začnimo s poljsko komedijo v treh dejanjih, z „Moralo gospe Dulske“, ki jo je spisala Gabriela Zapska in prevedel Fr. Kobal. Komedija v dobrem pomenu besede je ta igra, ki bi jo nazivali lahko igrokaz, da niso nekatere osebe v njej preveč enostransko označene, da ne rečem karikirane. Že gospa Dulska sama, predstaviteljica in zagovornica tiste pripravne morale, ki smatra vse za dovoljeno,

da se le ne izve, da ni škandalov in javne govornice, je tak tip. Skratka: vse umazano perilo ostani doma! Kaj ji mar, če stanuje v njeni hiši lahkoživka, ki sprejema galantne obiske? Da le točno plačuje najemščino. Kaj ji do tega, da njen sinko Zbyszko ljubimkuje z domačo deklo Hanko? Da le po noči ne popiva po mestnih beznicah in ne zapravlja denarja in zdravja. Doma sme početi, kar hoče. In baš ta njena oportunska morala povzroči v hiši veliko zdražbo; Hana mora iz hiše, še preden bi se razneslo, da se je spečala z neugnancem Zbyszkom. Kamen se odvali razgnevljeni gospe Dulski od srca, ko se da Hana s tisoč kronami za vedno odpraviti. Da se le nič ne izve. Težko gre skopi ženščini izpod palca tistih tisoč kronic; saj je izprva mislila, da se bo dalo vse s tridesetimi opraviti. A da je le njena hiša na videz čista. To je ne skrbi več dalje, kaj se bo zgodilo z zapuščeno Hano in njenim revnim otrokom. Stvar je za topočutno žensko končana in s prav tisto odvažno skrbnostjo nadaljuje gospa Dulska svoje hišne opravke koncem igre, s kakršno pričinja 1. dejanje, budeča po hiši posle in otroke. Prav, kakor bi se med tem ne bilo nič zgodilo. — Gospo Dulsko je igrala gospa Bukšekova s prav dobrim umevanjem hvaležne vloge, zanikarnega Zbyszka, njenega nadebudnega sinka, pa g. Nučič, ki je znal pogoditi naturalistično maniro svoje vloge, kakor tudi gpč. Kandlerjeva (Hanka) in gpč. Winterjeva (sestra gospoda Dulskega). No, ta gospod Dulski (g. Molek)! V komediji je sicer treba slične osebe, a kakršna je ta, se že bliža karikaturi moškega. Ves čas molči, mora molčati, terorizem njegove ljubeznive ženke ga je napravil za smešno in pomilovanja vredno šlevo. Le enkrat v vseh treh dejanjih se ta trpeči molkun osmeli, da si dá duška v neznosni mōri svoje okolice; takrat pa kar bruhe iz njega oprostilna kletvica: „Hudič naj vas vse vzame!“ Obe hčerki Dulske, Hesja in Mjelja, sta psihološko zanimivi nasprotji: ena pregodno pōzre, druga pa negodna sanjarka. —

Zanimiv literarni večer smo imeli 29. jan. Takrat smo videli prvič na našem odru najpomembnejše dramsko delo norveškega pisatelja Björnsona, „Preko moči“, igrokaz v dveh dejanjih. Tu treba takoj pristaviti, da se je pri nas uprizoril le I. del te drame, ki je izšel že l. 1883. V nekako kritični dobi so predstavili našemu občinstvu Björnsona; kmalu nato se je po kulturnem svetu bliskoma razširila vest, da je sivolasi 77 letni starec, eden najgenijalnejših reprezentantov človeškega rodu, za vedno zatisnil svoje oči. V velikem dunajskem listu je novi ravnatelj dvornega gledišča, baron Berger, objavil tri redi obsegajoč nekrolog, slaveč spomin velikega mrtveca. A novica je bila prenačljiva; posmrtnica se je izkazala za predsmrtnico. In en dan pred našo uprizoritvijo so v dvornem gledišču dunajskem prvič igrali najnovejše delo Björnsonovo, tridejansko veseloigro „Če mlado vino cvete...“; režijo je vodil starejši Björnsonov sin Björn. Tam predstavljajo to veselo otožno proslavo mladostne moči že ves ta mesec v presledkih, pri nas pa je že enkratna predstava „Preko moči“ presegla naše moči. Drama, v kateri igra glavno vlogo vera v čudeže ali, če hočete, vera v sugestivno moč molitve vernega človeka, v kateri se izražajo misli, segajoče v transcendentalno življenje človeške duše, v kateri delujejo moči, vsakdanjemu pojmovanju tuje, v kateri delujoče osebe globokoumno razmotrivajo o bistvu vere in vernosti, v kateri je treba tako osredotočene pozornosti in lahkotne dovzetnosti na strani gledalcev, kakor vestnega znanja in pojmovanja vlog na strani igralcev, taka drama pri nas ne more splošno proreti. Le tisti, ki se je po pazljivem čitanju pripravil na igro, ki je doumel značaj župnika Sanga in njegove žene Klare ter razpoloženost njih protestantskih duhovnikov in zmisel disputacije, je užival pri predstavi; drugi pa niso mogli slediti globoko-

umnemu dialogu, posebno ne pri preveč pritajeni govorici igralk in igralcev, osebno še radi tega ne, ker je ali cenzor ali dramaturg v 2. dejanju precej veliko črtal. Sicer je bila igra dobro pripravljena, zlasti glavni dve vlogi, župnik Sang (gospod Ignacij Borštnik iz Zagreba kot gost) in njegova žena Klara (gdč. Winterjeva) sta s svojo iskreno igro znatno pripomogla, da je sicer težavno delo dokaj dobro uspelo. V tehničnem oziru moramo pripomniti, da se je premalo skrbelo za grandiozni zaključek obeh dejanj, posebno malo v drugem. Zakaj kakor učinkuje v prvem vse razdirajoči pojav elementarne sile, ko se utrga plaz od gore, vse pod seboj rušeč in uničujoč, tako bi se morala konec igre, ko se dogodi čudež in preden se zgrudita Sang in žena Klara drug ob drugem, porabiti vsa sredstva, ki jih zahteva pesnik sam: petje v cerkvi, zvonjenje, hiša se napolni z ljudmi, vse kliče in vpije „aleluja“ „s tako slavnostno močjo, kakor da bi peli tisoči“. Zato pa konec ni dosegel nameravanega učinka, ampak je medlo propadel. Še bolj intimen prikaz tega večera je bila Maeterlinckova enodejanka „Vsiljenec“. Kdor ni z vsemi svojimi čuti pazil na fino stopnjevanje dramskega razvitka, kdor ni dognal vseh še tako malenkostnih motivov, ki jih porablja avtor za karakterizacijo senzitivnega deda, ki ima kot slepi stavec zmožnost doznavanja razvito do bolester občutljivosti, tega je ta skoro mistična stvar francosko piščočega Flamca razočarala. Maeterlinck se bavi tu očitno s psihološkim problemom. Vsi domači, zbrani v motno razsvetljeni sobi, pričakujejo ponočnega obiska sorodnice. V sosedni sobi leži bolnica v otroški postelji. In res čuti slepi ded, da nekdo prihaja: slavci na vrtu so utihnili, zdi se mu, da se vrata odpirajo, da kleplje nekdo koso, da pojema luč, da je vstopil nekdo v sobo, da je že v njih družbi: nekdo se je vtihotapil v hišo. Te zavesti si ne da izgovoriti. Kar se odpro vrata sosedne sobe; usmiljenka javi smrt bolni ce. Smrt je tista „vsiljenka“. — Tako bi se moral glasiti slovenski naslov; seveda nemški „Tod“ je moškega spola, a francoski se glasi L'intruse. Prevod je oskrbel Bolka Fran. — Nelahko vlogo občutljivega slepca je igral g. Nučič. Za tako podrobno izdelan značaj je treba študij in Nučiču se je videlo, da se je z vnmom zavzel za svojega „deda“; žal, da se drugi igralci niso uživali v tesnobno okolje, ki jih je obdajalo. Bolj ko kje drugod je treba pri taki sliki enotne ubranosti.

Končno še nekaj besed o francoskem igrokazu „Gola ženska“, ki so ga uprizorili 6. febr. Henry Bataille nazivlje svoje delo „La femme nue“, s čimer pa se ne krije slovenski naslov, ki mi ga je dal prevajatelj A. K. V tej skrbno izvedeni sliki iz življenja francoskih umetnikov so imeli naši igralci prav ugodno priliko, da se izkažejo. Slikar Bernier (g. Nučič) dobi svetinjo in nagrado za svojo sliko „Naga ženska“. Zdaj je rešen skrbi za svoj obstanek; tudi hoče poročiti svojo ljubico in model Lulú (gdč. Winterjeva). A vmes poseže lokava kneginja de Chabran (gdč. Kandlerjeva), ki s čarom svoje strasti odtuji Bernierja njegovi nevesti. Ostavljeno dušno in telesno potrto Lulú reši končno njen prejšnji ljubimec Rouchard (g. Hičič) iz zapuščenosti, češ, da on pobere „svežen, ki ga je Bernier proč vrgel“. S tem se drama, polna efektnih prizorov, konča. Najzanimivejše je tretje dejanje, posebno nastop med knezom (g. Bohuslav) in obupajočo Lulú ter razgovor obeh knežjih zakonskih. G. Bohuslav je dobro pogodil starega, trezno mislečega, hladno računajočega kneza in njega skoro neverjetno nebrižnost; tudi ostali omenjeni igralci so ugajali, posebno gdč. Winterjeva, ki je imela nelahko vlogo, predočiti žensko dušo v najrazličnejših odnošajih: zdaj veselja in sreče prekipevajočo, zdaj ob pretečih prepadih tavajočo, zdaj od bolesti in gneva ihtečo, kakor se pač dogaja v življenju.

Slovensko gledališče v Mariboru. Za Ljubljano Trst, za Trstom Maribor! Maribor je tretje mesto, v katerem se snuje polagoma stalno slovensko gledališče. Predstave zadnjih desetih let, zlasti pa uprizoritve tekoče sezone nam kažejo jasno, da stremi sedanja intendantca jako resno za dosegljivo popolnostjo.

V mariborski „Slovanski čitalnici“ se goji slovenska dramatika že nad 40 let. Začetkoma nimamo seveda zabeležiti nobenega velikega dramskega pojava, saj je štela čitalnica do leta 1890. le 20—50 članov in živela v neugodnih razmerah. Kratki dramski silvestrski prizori in tuptam celo kaka večja enodejanka veselega značaja, to je bilo vse, s čimer se ponašajo čitalnični zapisniki iz te dobe; nekatera leta pa se ni igralo sploh nič, n. pr. v dobi 1883—1889. Od leta 1890. so igrali čitalničarji zopet vsako leto vsaj po eno kratko igrice bodisi v hotelu „Pri nadvojvodi Ivanu“ ali pa „Pri Gambriu“ in drugod, kjer je pač našlo društvo zavetišče, ko so ga preganjali nemški hišni posestniki iz stana v stan. V g. dr. J. Bezjaku so dobili diletantje marljivega režiserja. Začetkom majnika 1899 pa se je preselila čitalnica v nove lepe prostore v posojilničnem „Narodnem domu“ in sedaj se je osnoval takoj „gledališki odsek“ pod vodstvom g. ravnateljja H. Schreinerja, ki se je krepko lotil dela, pregledoval slovensko dramsko slovstvo in stopil v zvezo z ljubljanskim „Dramatičnim društvom“, ki mu je drage volje obljubilo pomoči v vlogah in tudi kostumih. Velike načrte je snoval ta odsek in sklenil prirediti celo dramsko šolo za izobrazbo diletantov. Velikih iger pa čitalnični gledališki odsek ni mogel na prvi mah uprizarjati. Primanjkovalo je igralcev, ovirala pa ga je tudi rivaliteta med čitalnico ter bračnim in pevskim delavskim društvom „Maribor“, ki je uprizarjalo samostojne igre na istem odru, kakor „Revček Andrejček“, „Lumpacij Vagabund“, „Brat Martin“ in „Zamujeni vlak“. Razen tega je zahtevala posojilnica kot hišna lastnica silno visoko najemnino za veliko dvorano, tako da je bilo vselej do 200 K stroškov samo za razsvetlavo, kurjavo in najemnino.

Najhujšega nasprotnika pa je dobilo sedaj slovensko gledališče v političnih uradih, ki so s svojimi odloki nalašč ovirali naš kulturni razvoj. Ko se je pripravljali spomladi 1900 „Cvrček“, je prepovedal mestni urad predstavo v zadnjem trenutku. Jeseni istega leta je politična oblast zopet prepovedala igrati „V Ljubljano jo dajmo!“, toda čitalnični odbor si je priboril brzozjavno dve uri pred začetkom predstave dovoljenje od c. kr. namestništva v Gradcu. Tudi ljubljanski igralci so nastopili v treh igrah. Občinstva je bilo pri nekaterih predstavah nad 600. Tako je doseglo slovensko gledališče v Mariboru leta 1900. prve velike moralne uspehe.

Politična oblast je zahtevala, naj si pridobita „Slovanska čitalnica“ in društvo „Maribor“ koncesijo za uprizarjanje iger, in je dovolila predstavo „Čevljar baron“ (27. jan. 1901) le s pogojem, da imajo pristop samo čitalnični člani in njihovih svojci. Čitalnica si je takrat pomagala drugače — posamezni člani so namreč poskrbeli za agitacijo in vsak je privedel obilo „svojcev“ od blagajnice v dvorano. Nato je zahtevala politična oblast dokumentirane račune o vseh dotodanjih predstavah in obenem imenik članov. Le z velikimi težavami so uprizorili diletantje tega leta še igrati „Zmešnjava nad zmešnjavo“. Po zastopniku dr. R. Pipušu sta vložili društvi „Maribor“ in čitalnica rekurz zoper odloke politične oblasti ter si izvojevali pravico do javnih, splošno pristopnih predstav.

Naslednjega leta (1902) se je lotil čitalnični gledališki odsek pod vodstvom g. Schreinerja in Srečka Stegnarja z izredno vneto predstav. Prvič so uprizorili tega leta veliki narodni igri „Rokovnjače“ (trikrat) in „Desetega brata“ (dvakrat), razen tega pa žaloigro „Mlinar in njegova hči“. Čitalnica in društvo „Maribor“ sta

si osnovali sedaj skupni gledališki odsek 5 članov, ki pa ni dosegel posebnih uspehov, kajti leta 1903. so uprizorili samo nekaj enodejank ob dveh gledaliških večerih. V odseku so pogrešali zlasti spretnih rok g. Schreinerja, ki je bil odložil vodstvo. Tem plodnejše pa je bilo zopet leto 1904., v katerem je uprizoril odsek pod vodstvom gg. Stegnarja, Josipa Boca in Ivana Zemljiča sedem večjih iger, in sicer „Divjega lovca“, „Legionarje“ (dvakrat), „Pri belem konjičku“, „Rokovnjače“, „Čevljarja barona“, in žaloigro „Mlinar in njegova hči“. Leta 1905. ni zmozel gledališki odsek zopet ničesar razen narodnih iger in nekaterih enodejank, v naslednjih letih pa je uprizoril pod vodstvom g. Boca zopet nekatere velike igre: „Brat Martin“ (1906), „Cigani“ (1906, 1907), „Zaklad“ (1907, 1908), „Lumpacij Vagabund“ (1907). Pod čitalnično firmo so uprizorili ljubljanski igralci 1. 1903. igro „Huzarji“, 1907. tri igre („Elga“, „Na letovišču“, „Huzarji“), 1908. pa sedem predstav, med njimi opereto „Mamselle Nitouche“, „Pohujšanje v dolini šentflorjanski“ in „Na smrt obsojeni“. Pod isto firmo so priredili „Desetega brata“ učitelji Ptujkega okraja (1907), akad. društvo „Triglav“ Gogoljevega „Revizorja“ (1908), „Prosveta“ Lahovo igro „Otroci“ (1908), mariborski srednješolci pa v korist dijaške kuhinje „Učenjaka“ (1908) in „Divjega lovca“ (1909). V korist Družbe sv. Cirila in Metoda je uprizorila mariborska ženska podružnica opereto „Tičnik“ (1909), gledališki odsek čitalnice in društva „Maribor“ pa je zaključil svoje sedemletno delovanje s ponovitvijo „Desetega brata“ in „Rokovnjačev“ pod vodstvom režiserja g. Štefana Medveda spomladi 1908.

Glediški odsek ni mogel več sam delovati. Naravni razvoj gledališča je zahteval samostojno intendantco, neodvisno dramatično društvo s točnim programom. Tako se je osnovalo po načrtu g. Ivana Kejžarja, revidenta južne železnice, dne 14. avg. 1909. „Slovensko dramatično društvo v Mariboru“, kateremu sta prepustili društvu „Slovanska čitalnica“ in „Maribor“ dramatsko knjižnico in garderobo. Dramatično društvo si je najelo za letnih 600 K veliko in malo dvorano v „Narodnem domu“ in začelo svoje delovanje dne 10. oktobra 1909. s salonsko veseloigro „Gospod svetnik“, ki je takoj pokazala, da je intendantca in režija v večjih rokah. Mlađo društvo je prebilo začetne težave in stopa sedaj krepko po začrtani poti. Uprizorilo je po vrsti dne 1. nov. žaloigro „Mlinar in njegova hči“, dne 14. nov. pa z izbornim gmotnim in moralnim uspehom veseloigro „Krasna Lida“, dne 5. dec. „Sneguljčico“. Na Miklavžev večer je prirejalo doslej leto za letom „Bralno in pevsko društvo Maribor“ otroške igre, odslej pa prevzame tudi te prireditve „Dramatično društvo“. Vrhunec vseh dosedanjih slovenskih predstav v Mariboru je dosegla drama „Valenska svatba“ dne 19. dec., ki je uspela v umetniškem oziru po splošni sodbi mnogo bolje nego na graškem nemškem odru. Našim „diletantom“ vsa čast, da zmagujejo v tekmi s priznanimi umetniškimi igralci! — Dne 9. jan. t. l. se je uprizorila v razprodanem gledališču veseloigra „Veleturist“, dne 23. jan. pa „Graničarji“. Prav dobro je uspela uprizoritev Buchbinderjeve burke s petjem „On in njegova sestra“ dne 2. februarja. V to predstavo sta vdihnili pravega duha gosta dež. gledališča v Ljubljani, g. Povhe in gdč. Thalerjeva. Dne 20. febr. se je uprizorila ljudska igra „Revček Andrejček“. — Velika pridobitev slovenskega gledališča je sestava močnega salonskega orkestra pod vodstvom g. J. Koudelka. Za 6. marec se pripravlja veseloigra „Šivilja“, za 20. marec „Zmešnjava nad zmešnjavo“, potem pridejo na vrsto še narodna igra „Martin Krpan“, opereta „Mamselle Nitouche“. Režiser g. Štefan Medved je z intendantoma g. S. Stegnarjem (predsednikom „Dram. društva“) in g. Petrom

Počem ter z znanim organizatorjem g. Kejžarjem z vso vneto na delu za povzdigo slovenskega gledališča, ki so mu na razpolago izborne moške in ženske moči: karakteristiki in komiki, naivke in ljubimke. Na odru in v garderobi je sedaj vzoren red, domača slikarja (g. Franjo Horvat in S. Stegnar) izpopolnjujeta pred vsako predstavo kulise, vodja tehničnega odbora (g. Poseb) pa oder.

Dr. Ljud. Pivko.

Razni zapiski.

O glagolilih je napisal za 16335. števil. *Neue Freie Presse* (12. februarja t. l.) dvorni svetnik prof. dr. Vatroslav Jagić uvodni članek približno te-le vsebine.

Glagolsko pismo je bilo od enajstega do šestnajstega stoletja glasilo vsega javnega življenja na Hrvaškem, v Dalmaciji in v Istri, v tem pismu so napisali mnoge listine, občinske zakone, oporoče in tudi privatne korespondence. Toda s koncem 15. stoletja je začela posvetna raba tega pisma vedno bolj pojemati, ohranila se je pa še vedno v cerkvi v bogoslužnih obrednih knjigah (misalih, brevijarih, ritualih i. t. d.). — Zares, z največjim spoštovanjem moramo govoriti o iskrenosti onih srednjeveških hrvaških glagolilov, ki so oskrbeli mnogoštevilne, lepo pisane, s krasnimi ilustracijami in inicijali opremljene pergamentne rokopise, ki se jih še sedaj lepo število nahaja v knjižnicah na Dunaju, v Pragi, v Zagrebu, v Ljubljani. Ko se je začelo knjigotiskarstvo, je izšel v Benetkah leta 1483. glagolski misal, najstarejši slovanski tiskopis sploh. Pozneje pa se je poskrbelo za potrebne cerkvene knjige deloma na domačih tleh v Senju in na Reki, deloma na italijanski strani v Rimu. Rimska propaganda in posamezni papeži so skrbeli za to, da so se ponatisi vselej iznova pregledali. Prva večja revizija se je izvršila v tridesetnih letih sedemnajstega stoletja, zadnji dve izdaji pa sta iz leta 1893. in 1905. —

Cerkveno življenje pa glagolitom ni vseskozi gladko potekalo. Univerzalno, toda centralistično uravnanemu katolicizmu že od nekajd mala slovanska odcepljenost v katoliški cerkvi ni ugajala. Na provincijalnih sinodah so stavili z raznimi prepovedmi in omejitvami razvoju glagolitizma hude ovire, vendar ne s popolnim uspehom, kajti glagolitizem je sicer hiral, a zatreti se ni dal. — O gotovih časih so sicer dalekovidni papeži to staro predpravo Hrvatov do slovanske liturgije izrecno dovolili, nadejaje se, da s tem vzdrže odprt most za združitev s pravoslavnimi zakrajinci na Balkanu, vobče pa pogoji za napredek glagolitizma vendar niso bili ugodni in v teku stoletij se je ohladila polagoma gorečnost glagolilov, v posvetni literaturi pa se je na podlagi latinskega pisma razcvetel narodni jezik ter potisnil glagolico tako v stran, da je naposled celo duhovščini čitanje z glagolico tiskanih knjig prizadevalo težave in da celo duhovniki staroslovenskega jezika niso več gladko razumeli. Da bi pa vendar ustregli narodu, čigar vnetost za slovansko liturgijo je bila preživela že mnoge nezgode in krivice, vsaj v spevanih oddelkih bogoslužja, so dali naposled natisniti male mašne bukvice z latinskimi črkami in s tem so tudi stari jezik močno pounarodili. Nastale pa so nepravilike, ki jih je bilo treba odvrniti z novo izdajo liturgičnih knjig v starem jeziku in glagolskem pismu; v to svrhu je izšel „Misal rimski“ v zgoraj navedenih dveh izdajah. — S tem pa,

da se knjige ponatisnejo, še zdavnaj ni vse opravljeno; da se te knjige tudi z razumom čitajo, je treba tudi učenja, je treba, da se duhovniški naraščaj za to pripravi in usposobi. Za tako pripravo so pa škofje po tistih vladikovinah, kjer glagoliška liturgija še živi, prav malo ali čisto nič poskrbeli. To se pa dá deloma razlagati iz očitne nenaklonjenosti rimske hierarhije, iz tiste neprijaznosti, ki jo kajpada goje proti tej predpravi tudi posamezni cerkveni dostojanstveniki.

Pa ne, da bi se izvršile pravilne uredbe tega vprašanja (Regelung), pojavile so se strahovalne odredbe (Maßregelung), o katerih vedo zdaj tudi že dunajski listi povedati. Ali je ravno ta pot prava, do cilja vodeča pot, to se pravi, pot, ki pospešuje vdanost vernikov do rimske cerkve in pomnožuje pravo pobožnost, — o tem naj rajši ne govorim. To bo pokazala prihodnost. —

Milan vit. Rešetar je bil v začetku februarja imenovan na Dunajskem vseučilišču za Jagičevega naslednika. Rešetarjevo znanstveno delovanje je bilo do zdaj skoraj izključno posvečeno srbsko-hrvatskemu jezikoslovju in književnosti, pred vsem dubrovniški. Spisal je več razprav in ocen za Jagičev „Archiv“, izmed teh je posebno obsežna študija o nekdanjih in sedanjih mejah čakavščine (1890). Nekaj razprav je priobčil tudi v publikacijah jugoslovanske akademije ter priredil kritično izdanje „Gorskega venca“. Najznamenitejši deli sta: „Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten“ (1900) in „Der Štokavische Dialekt“ (1907), ki ju je izdala Dunajska akademija znanosti v svojih „Schriften der Balkankommission“. Z Jagičevim odstopom je izgubila dunajska univerza zadnjega slavista, ki je obvladal obširno vedo v vseh njenih panogah, in ako je odločilnim krogom resno za znanost, bo treba po vzoru germanistike ustanoviti še stolico za slovanske literature. Saj je izmed obeh ostalih rednih profesorjev Vondrák predvsem lingvist in J. K. Jireček pa historik, oba sicer temeljita v svoji stroki.

† **Blaž Matek.** Dne 29. jan. t. l. je umrl v Mariboru po daljšem bolehanju prof. Blaž Matek. Rojen je bil l. 1852. v Gornjem Gradu; po odlično dokončanih gimn. študijah v Celju in enoletnem prostovoljstvu se je posvetil na graškem vseučilišču matematiki in fiziki. Več let je bil suplent na Celjski gimnaziji, od 1. okt. 1891 pa je služboval na gimnaziji v Mariboru. Bil je nad vse vesten učitelj, blag podpornik srednješolske mladine, iskren narodnjak in delaven do zadnjega diha. Kot večak v svoji stroki je napisal slovenske matematične knjige za nižje in višje gimnazijske razrede. N. v m. p.!

„**Moravsko-slezská revue**“ prinaša vrsto informativnih člankov o razvoju slovenskega duševnega in socialnega življenja v XIX. stoletju iz peresa dr. Ljudevita Pivka. — Drugi članek „Slovenci v Illyrii francouzské“, ki ga prinaša 9. štev. iste revije, obravnava dobo francoske vlade 1809—1813. Pregledna članka seznanjata češko občinstvo v vseh važnejših dogodkih in kulturnem življenju začetkom 19. stoletja na Slovenskem.

